

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR

TARİH VE KÜLTÜR

editör

Semih Ceyhan

Bu eser
İSAM'ın İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

İSAM Yayınları 162
İlmî Araştırmalar Dizisi 69

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR
Tarih ve Kültür

editör
Semih Ceyhan

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulunun 21.10.2011 tarih
ve 2011/19 sayılı kararıyla basılmıştır.

© Her hakkı mahfuzdur.

Birinci Basım: Ocak 2015

ISBN 978-605-4829-19-4

İSAM Yayıncılık Sosyal Hizmetler San. ve Tic.Ltd.Şti.
İcadiye Bağlarbaşı Cad. No. 40 34662 Üsküdar/İstanbul
Tel: (0216) 474 08 50 Faks: (0216) 474 08 74
www.isam.com.tr bilgi@isam.com.tr
Sertifika No. 15734

Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No. 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat 2, 34310 Haramidere / İstanbul
Tel: (0212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

Ceyhan, Semih (ed.)
Türkiye'de tarikatlar: tarih ve kültür / Semih Ceyhan (ed.). - İstanbul : İSAM
Yayınları, 2015.
1052 s. ; res. ; 24 cm. - (İSAM Yayınları ; 162. İlmî Araştırmalar Dizisi ; 69)
Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-605-4829-19-4

5

KĀDİRİYYE

Adalet Çakır

Millî Eğitim Bakanlığı

Kādiriyye Piri Abdülkâdir-i Geylânî

VI. (XII.) asırda teşekkül etmeye başlayan İslâm tarikatlarının ilklerinden kabul edilen Kādirîlik tarikatına Muhyiddin Abdülkâdir-i Geylânî vücut vermiştir. Pîr Geylânî 470'te (1078), bugün İran'ın kuzeybatı tarafında kalan Geylân/Gilân bölgesinin Neyf kasabasının Büştîr köyünde doğdu.¹ Soyu baba tarafından Hz. Hasan'a, anne tarafından Hz. Hüseyin'e dayanır. *Dîvân*'ında geçen "Ben Hasenîyim mahda'dır² makamım, Ricâlin boyunları üzerindedir makamım" sözlerinden başka herhangi bir şekilde seyyitliğini söz konusu etmemiştir. Aile seçercesini ilk olarak ortaya koyan torunu Ebû Sâlih Nasr'dır. Mevcut seçereler nesep âlimleri ve tarihçiler arasında ihtilâfa sebep olmuşsa da, tarih içinde soy açısından Peygamber ailesine mensubiyeti olmadığı halde bu iddiada bulunanlar nesep kitaplarında teşhir edilmiş ve kezzâb (yalancı) olarak nitelenmiştir. Ebû Sâlih Nasr hakkında ise böyle bir niteleme yapılmamıştır.³ Ayrıca Hz. Pîr'in sahip olduğu hal ve üstün vasıfları, Ehlibeyt'in üstün ahlâk ve edebine riayet, velâyet ve kemal sahibi olmak, sâlih amel ve sünneti ihya etme

.....

1 Şattanûfî, *Behcetü'l-esrâr*, s. 189.

2 Mahda': Tasavvufta ricâlül'-gaybın başı olan kutbun kendilerine hil'atlerini (mânevî pâyelerini) verdiği anda efrâddan gizlendiği yer anlamındadır.

3 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 45^{a-b}. Ayrıca bk. Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kādirîlik*, I, 53-55.

hususiyetlerine mümâsil görüldüğü için, Ehlibeyt'e mensubiyeti tevâtür derecesinde kabul görmüştür.⁴

Abdülkâdir-i Geylânî soy bakımından asaleti yanında muhitlerinde kemal sahibi kişiler olarak tanınan bir aile ortamında yetişti. “Cengi-dost” lakaplı babası Ebû Sâlih Mûsâ'yı erken yaşta kaybetti. İlk terbiyesini, hamileliği sırasında birtakım tecellilere mazhar olan annesi Emetül-Cebbâr Fâtüma ile anne tarafından dedesi Seyyid Ebû Abdullah Savmaî'den aldı. Abdülkâdir-i Geylânî, “On yaşındaydım. Mektebe giderken melekler yanımda giderlerdi. Mektepten içeri girdiğimde ‘Hakk'ın velisine yer verin derlerdi.’ Çocuklarla oynarken yâ mübarek, diye kulağıma seslenilirdi. Görmezdim. Ne zaman uykuya yatsam, sen uyku için yaratılmadın, diye gaipten bir sadâ zuhur ederdi” ve “Nasil terbiye edildiğimi, nasıl yetiştirildiğimi iyi anla! Aklım yettiğinden beri ben seçkin kullarıyla birlikte O'nun kapısındaım” sözleriyle velâyetinin ilk müjdelerini çocukluk yıllarında aldığına işaret eder. Birçok velînin hayatında görülen bir tür kendini hatırlatma anlamında “Bunun için yaratılmadın!” nidasını bir defa da gençlik yıllarında öküzün dilinden alan⁵ Geylânî, ilim tahsili ve seyrüsülük arzusuyla 488'de (1095) on sekiz yaşındayken Bağdat'a gitmiştir.⁶ Bu yıllar, Gazzâlî'nin Nizâmiye Medresesi'ndeki derslerini bırakıp seyahatlere çıktığı döneme rastlar. Rivayete göre, Gırâr b. Müstevdî el-Batâihî ve Ebû Bekir el-Hevvârî gibi Bağdat'ın mânevî otoriteleri, Geylânî'nin Bağdat'a geleceğini çok önceden keşfen bildirmişlerdir. Önce Nizâmiye Medresesi'nde Şâfiî fikhını tahsil eden Geylânî, Ebû Zekeriyâ et-Tebrîzî'den edebiyat, Ebû Gâlib el-Bâkullânî, Ca'fer es-Serrâc, Hibetullah b. Mübârek gibi hadisçilerinden hadis, Mahfûz el-Kelvezânî, Kâdî Ebû Hüseyin gibi fakihlerden Hanbelî fikhını okumuştur. Tahsil süresi içinde sûfi çevrelerle daima irtibatlı olmuştur.⁷ “Elinde Ebû Sa'd el-Muharrimî'nin damgası vardır” diyerek Geylânî'ye inâbe vermeyen Tâcülârifn Ebû'l-Vefâ ile görüştüğü rivayet edilir.⁸

•••••

4 Taberî, *Keşfü'n-nikâb*, s. 2-3, 11.

5 Yâfiî, *Mir'ât*, III, 351; Tâzifî, *Kalâid*, s. 2-9.

6 İbnü'l-Verdî, *Tetimme*, II, 70; Yâfiî, *Mir'ât*, III, 351; Mehmed Rifat Efendi, *Neşhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 49^a.

7 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirlik*, I, 71-75.

8 *Menâkıb-ı Tâcü'l-ârifn*, vr. 59^{a-b}.

Abdülkâdir-i Geylânî'nin seyrüsülûkünde iki isim öne çıkmaktadır: Hammâd ed-Debbâs ve Ebû Sa'd el-Muharrimî. Menkıbelerde öğrenimini tamamladıktan sonra kendi ihtiyarıyla zâhidane bir yaşantı tercih ettiği ve ilâhî cezbeye tutulmuş bir meczup olarak çeşitli haller yaşadığı nakledilmektedir. Bu hallere ilâveten Bağdat'ın kaotik yapısının zorlayıcı şartlarıyla kesin olarak bu şehirden ayrılmayı düşündüğü dönemde daha önce sohbetlerinden tanıdığı Şeyh Hammâd ed-Debbâs kendisini vazgeçirmiştir. Bu hadiseden sonra, tarikat hırkasını Ahmed er-Rifâî'nin dayısı Mansûr el-Batâihî'den giymiş olan Hammâd ed-Debbâs'a intisap etmiştir. Sohbet şeyhi Debbâs kendisini kutbiyetle müjdelediği gibi ağır imtihanlardan da geçirmiştir. Nitekim Geylânî, meşreben celâlini, dinin zâhirine bağlılığını seyrüsülûkta ilk mürşidinin yöntemine bağlar. "Benim Allah'ın dinine dönük bir katılığım vardır. Özü sözü sert bir elde büyüdüm", "Mürşîd-i kâmillerin sert sözleriyle, çetin bir gurbet ve fakirlik içinde büyüdüm" sözleri bunu ifade eder. Yirmi beş yıl süren mücadele ve riyâzet döneminin, yememe ve içmemeyi ahdedtiği bir erbaın sürecinden, fıkıh hocası Ebû Sa'd el-Muharrimî kendisini çıkarmak istemişse de, Geylânî ahdinden dönmek istememiş, ancak Hızır'ın delâletiyle Şeyh Muharrimî'nin evine gelmiştir. Şeyhi hazırladığı yemekle onu doyurmuş ve kendisine hilâfet vererek hırka giydirmiştir.⁹

Geylânî'nin Muharrimî vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşan tarikat silsilesi şöyledir: Ebû Sa'd el-Muharrimî, Ebû'l-Hasan el-Hekkârî, Ebû'l-Ferec et-Tarsûsî, Abdülvâhid et-Temîmî, Şiblî, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Ma'rûf-i Kerhî, Dâvûd et-Tâî, Habîb el-Acemî, Hasan-ı Basrî, İmam Ali, Hz. Peygamber. Abdülkâdir-i Geylânî'nin bir diğer tarikat silsilesi imamlardan Hz. Peygamber'e ulaşan silsiletü'z-zehebdir.¹⁰ Öte yandan kutbiyyet makamının ve tarikat piriğinin yetkinliği ile kendisine şeyhleri sorulduğunda, "Önceleri Ebû Sa'd el-Muharrimî ve Hammâd ed-Debbâs'tı. Ancak şimdi iki denizden su içiyorum. Biri bahr-i nübüvvet, diğeri bahr-i fütüvvet" buyurmuştur.¹¹

•••••

9 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, I, 79-87.

10 İbnü'l-Arabî, *Kitâbü Nesebi'l-hırka*, s. 33-34; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ'*, s. 500; Gürer, *Abdükâdir Geylânî*, s. 66.

11 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 57^a.

“Seçilmiş olma” vasfını kazanana kadar halktan uzak kalmanın Allah’ın velîleri için kaçınılmaz olduğunu söyleyen Geylânî’nin, kaynaklarda münzevi yaşayışının yirmi beş yıl sürdüğü belirtilir. İnsanlardan uzakta veya halkın içindeyken onlarla ünsiyet etmeksizin geçirdiği bu dönem, Hammâd’a intisabından önce başlamış, 521 (1127) yılında bitmiştir.

Geylânî’nin ilki mücahede ve riyâzet dönemine rastlayan 509 (1115-6) diğeri de 555 (1160) yılında olmak üzere iki defa haccettiği bilinmektedir. Seyyid Ahmed er-Rifâî ile birlikte yaptığı ikinci haccında, Hayât b. Kays el-Harrânî, Adî b. Müsâfir, Akîl el-Menbicî gibi sûflere tarikat hırkası giydirmiştir.

Abdülkâdir-i Geylânî, Hz. Peygamber ve Hz. Ali’den aldığı mânevî emir ve zamanın kutbu Yûsuf el-Hemedânî’nin himmetiyle şeyhinden kendisine tevârûs eden Bâbülec’deki medresede 1127 yılında insanlara hitap etmeye başlar. Başlangıçta az sayıda kişiye vaaz ederken, hitabetinin tesiriyle dinleyicileri artmış, hatta cemaatinin 70.000 kişiyi bulduğu rivayet edilmiştir. Bu sebeple Bağdat halkının da desteği ile 528’de (1134) medrese genişletilmiştir. Kırk yıl boyunca cuma sabahları ve çarşamba akşamları medresede öğleden önce hadis, tefsir, mezhep ve hilâf dersleri okutmuş; öğleden sonra ise Kur’an okumuş, fikhî konularda fetva vermiş, pazar sabahları ise ribatında vaaz etmiştir. Vaazlarında Hakk’a teslimiyet, kadere rızâ, tevekkül ve sabır öncelikli konulardır. Zira kader konusu Bağdat’ta yaşayan insanların zihinsel ve ruhî problemlerinden ziyade ilim mahfillerinde de çok tartışılan bir meseledir. Abdülkâdir-i Geylânî meclisi dışında Nizâmiye Medresesi’nde kaderle ilgili soruları cevaplamıştır. Cebriyye ve Kaderiyye’nin kader anlayışları içinde sıkışıp kalmış ve zihinleri bulanmış insanlara aklın ötesinde, kalpleriyle idrak edecekleri irfanı, dervişane tavrı ve anlayışı işaret etmiş, yaratıcı ile yeni bir ilişki boyutunu anlatmaya çalışmıştır. O, kaderi karanlığa benzetir. Bu karanlığa kandille girilmesini öğütler. Kandil ise Kitap ve Sünnet’tir. 1160’ta irtihal eden Pîr Geylânî Bağdat’taki medresesinde medfundur.¹²

Tasavvuf literatüründe ve tekke geleneğinde Abdülkâdir-i Geylânî, kutup, kutbü’l-aktâb, bâzü’l-eşheb (akdoğan), gavs ve âdeta ismi

•••••

12 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, I, 90-124.

gibi zikredilen “muhyiddin” lakaplarıyla anılmıştır. Geylânî’ye göre Allah’ın kutbiyyet makamına ulaştırdığı kimse, yeryüzünde yönetici ve kumandandır. Her türlü iş ona teslim edilmiştir. Geylânî’ye ait “Allah’ın emriyledir emrim, ol dersem olur / Allah’ın emriyle her şey, kudretimle hüküm ver” mısralarıyla kendisinin kutbiyyetini ifade eder.¹³ “Şu ayağım bütün Allah velîlerinin boynu üzerindedir” sözü ise yaşadığı dönemde zamanın kutbu olduğunu çağdaşlarına açıkça ilân eden cümlesidir. Bağdat’ın elliyi aşkın ileri gelen âlim ve şeyhinin hazır bulunduğu bir anda gönlüne doğan ilhamla bu cümleyi söylediği, muhataplarının da boyunlarını eğdikleri rivayet edilmiştir. Menâkıbını yazanlar bu sözün söylendiği an, öncesi ve sonrası hakkında ayrıntılı bilgi verirken, tarih yazarları da sessiz bir şekilde sözü onaylarlar. “Velîler hep birlikte kararlılıkla söylediler / Sen bütün insanoğlunun kutbusun dediler” beytiyle kutup olarak tanındığına işaret eder.¹⁴

Hakk’a kurbiyet makamını ve kutbiyyetinin bir veçhesini ifade etmek üzere Pîr Geylânî’nin kullandığı “mahda” kavramını kendisinden önceki sūfîler kullanmamışlardır. Mahda; kutbun, hil’atlerini (mânevî pâyeleri) verdiği anda efraddan gizlendiği yer anlamına gelmektedir. Orası hil’atlerin hazinesidir ve bu hazinenin bekçisi de kutuptur. “Hz. Hasan’ın soyundanım mahda’dır makamım / Velîlerin boyunları üzerindedir ayaklarım” beytinde Geylânî, zamanında bütün ricalin üstünde ve onların feyiz kaynağı olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca mahdaı, sâlikin seyrüsülûkünde ulaşacağı makamlardan “sırr”a karşılık olarak da kullanmıştır.¹⁵

Abdülkâdir-i Geylânî kutbü’l-aktâb olduğu gibi aynı zamanda gavs-ı a’zamdır. Kutuptan yardım istendiğinde o gavs adını alır. Gavs, kendisinden yardım isteyenlerin imdadına yetişen, yardımcı, Hz. Peygamber’in nuraniyetinde kendini yok edip o nurla vaktin sahibi olan Allah’ın velisidir. “Müridim eğer beni çağırırsa, doğuda / Veya batıda veya taşkın denizde kaldıysa darda / Koşarım imdadına onun havada olsa da / Kazâ kılıcım ben bütün hasımlara! / Haşır gününde

••••••••••
13 Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Fethu’r-rabbânî*, s. 75; *Divânü Abdilkâdir Cîlânî*, s. 95.

14 *Divânü Abdilkâdir Cîlânî*, s. 160; Şattanûfî, *Behcetü’l-esrâr*, s. 14-15.

15 İbnü’l-Arabî, *el-Fütühâtü’l-mekkiyye*, III, 152; Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, I, 146-148.

şefaatchiyim ben müridimin / Sözüm geri çevrilmez katında rabbimin” mısralarında istimdat edene himmet elinin mekân ve zamanla kayıtlı olmadığını ifade etmiştir.¹⁶ Bazı menkıbelerde medet için tarikanda mürit olmak gerekmediğini, medresesinin önünden bile geçmenin yeterli olabileceğini söyleyerek samimi bir bağlılığa mukabele edeceğini bildirmiştir. Nitekim Kâdiriyye yolunun büyüklerinden Osman Şems Efendi bu hakikati, “Bâz-ı Eşheb ki tarikatta odur gavs-i azîm / Murg-i lâhûtî olur zîr-i cenahındaki zâğ” beytiyle dile getirmiştir.¹⁷ Bu türden müjde içeren rivayetler tasavvuf tarihinde Abdülkâdir-i Geylânî’yi tarikatlar üstü bir velî olarak kabule vesile olmuştur.

Geylânî’ye “bâzü’l-eşheb” (akdoğan), “bâzullah” (Allah’ın şahini) lakabının Akîl el-Menbicî tarafından gıyabında veya Debbâs’ın bizâtihi kendisine söylediği rivayet edilir. Bu isimlendirme avını kaçırmayan şahin gibi, karşılaştığı kimseleri bir anda mânevî tesiri altına alma, istidadı olan müritleri irşat halkasına çekme kudretine hâiz oluşuna işaret kabul edilmiştir. “Şâhinim ben her şeyhin eşhebiyim / Kime verildi yüce topluluk (melâ) içinde bana verilen” diyen Geylânî, şahin benzetmesini sadece mürit celbetmedeki kudretiyle sınırlamaz, Hak’tan kendisine verilen kutbiyyet ve gavsîyyet makamının gerektirdiği yetkilerle velîler arasındaki mümtaziyetini ifade etmek için de kullanır. Kendisi bütün kuşlar içinde “şahin”in farkını faallikle ortaya koymaktadır. Ona göre bütün kuşlar öter ancak faal değildirler. “Şahin” ise ötmez ancak faaldir. İşte bu sebepten onun koltuğu, meliklerin avucunun içi olmuştur.¹⁸

Dine yeniden hayat veren, canlandıran anlamına gelen “muhyiddin” lakabı, Abdülkâdir-i Geylânî’nin ismi gibi kullanılmıştır. Menkıbelerde bu lakabı alışıyla ilgili tarih verilmişse de (hicrî 511) kendisi “Yüce şecerede muhyiddin diye çağrıldım” diyerek ismin ifade ettiği hakikatin kendisine ezelde takdir edildiğini anlatmak ister.¹⁹ Ancak Bağdat’ta Hanbelî mezhebinin itibarının zayıfladığı bir dönemde Geylânî’nin Hanbelî fikhını tahsil edip, fetvalarını bu mezhebe göre verdiği, zamanında Hanbelîler’in imamı olduğunu söyleyenler,

•••••

16 Abdülkâdir-i Geylânî, *Abdülkâdir-i Geylânî Divânı*, s. 213-214.

17 Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi’nin Divânı*, s. 166.

18 *Divânü Abdülkâdir Cilânî*, s. 148; Şattanûfî, *Behcetü’l-esrâr*, s. 173.

19 Şattanûfî, *Behcetü’l-esrâr*, s. 118; Tâzîfî, *Kalâid*, s. 56; *Divânü Abdülkâdir Cilânî*, s. 138.

bu mezhebe hizmetinden dolayı “Muhyiddin” ismini aldığını söylemişlerdir.²⁰ Geylânî'nin dinde müçtehit olabilecek kadar zâhirî ilimleri tahsili ve tarikat pîri olması bir yana, “Muhyiddin” isminin lugat mânası bile bu yorumu kabul edilebilir görmeye engeldir. Zira bu anlayışla bakıldığında “din” sadece bir mezhebin anlayış ve öğretisine inhisar edilmiş olmaktadır.

Eserleri söz konusu olduğunda, vaazlarının toplandığı *el-Fet-hu'r-rabbânî* ve *Fütûhu'l-gayb*; iman, fıkıh, âdap, mevâiz ve tasavvufî konu ve ıstılahları içeren *el-Gunye li-tâlibi tarîki'l-hak* Geylânî'nin en önemli kitaplarıdır. Kendisinden intikal eden vird ve hizipler dışında yazdığı kaside ve şiirleri, dünya kütüphanelerindeki yazma nüshalardan derlenerek bugün Yûsuf Zeydân tarafından bir *Dîvân* teşkil edecek şekilde neşredilmiştir.²¹

Kâdiriyye'nin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Süreci

Abdülkâdir-i Geylânî, Ebü'l-Vefâ'nın, “Herkesin horozu vaktinde öter biter. Senin horozun kıyamete kadar öter”²² müjdesine Bağdat'a ilk geldiği günlerde muhatap olmuştur. Geylânî'den zuhur eden Kâdiriyye'nin tesis ve yayılış tarihi kendi dönemine kadar gitmektedir.

Geylânî'nin eserlerindeki atıflardan, onun Ma'rûf-i Kerhî, Bâyezîd-i Bistâmî, Zünnûn el-Mısrî, Cüneyd-i Bağdâdî gibi geçmiş dönem sûfîlerin mânevî mirasına sahip olduğu açıktır.²³ Bağdat ve civarındaki, Bekâ b. Batû, Adî b. Müsâfir, Ali b. Hiftî, Osman b. Merzûk ve Kadîb el-Bân gibi derviş zümrelerine sahip sûfî ve şeyhlerin onun “zamanın biriciği” olduğunu kabullendikleri gibi sohbet halkasına dahil oldukları menâkıp ve tarih kitaplarında anlatılmaktadırlar. Bu husus Kâdiriyye'nin, geçmiş sûfîlerin geleneğine bağlı, mevcut sûfî grupların onay ve katılımıyla zengin bir irfanî birikimi içerdiğini göstermektedir.

Kâdiriyye'nin geniş bir coğrafyaya yayılmasında kuşkusuz en büyük pay kendi soyundan gelenlere aittir. İleri yaşlarında dört

••••••••

20 Uludağ, “Abdülkâdir Geylânî”, s. 235.

21 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I, 158-174.

22 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 54^b.

23 Demeerseman, *Nouveau regard*, s. 13-17.

evlilik yapan Geylânî, yirmi yedisi erkek diğerleri kız olmak üzere kırk dokuz çocuk sahibidir. Irak ailelerinin en eskilerinden kabul edilen Geylânî ailesi, baba ve dedelerinin hem mânevî yolunu hem de medresedeki ilim faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Halife Nâsır devrinde (1180-1225) aile bir dönem geçici olarak Bağdat'tan sürülmüş, Bağdat'ın Moğollar tarafından istilâsında (656/1242/1258) aileden bazıları şehit düşmüştür. İmam Geylânî'nin oğullarından özellikle Abdülazîz ve Abdürrezzâk'ın neslinden gelenler Bağdat'ta meşhurdur. İlimle meşguliyetleri yanında aynı zamanda Kâdiriyye tarikatının şeyhidirler. Bazıları Safevîler'in hükümlerine zamanında Bağdat'ı terketmiş, Halep, Şam, Mısır, İstanbul gibi İslâm dünyasının muhtelif köşelerine dağılmışlardır. Kanûnî Sultan Süleyman Bağdat'ı İranlılar'dan geri aldığında bu aileden olanlara iade-i itibarda bulunmuş, Osmanlı hânedanı da askerlikten muafiyet, Dersaadet'e gelmiş olanlara atıyye ihsanı, maddî sıkıntıda bulunanlara yardım edilmesi gibi hususlarda aile mensuplarına karşı maddî ve mânevî lutufkâr tavrı devam ettirmiştir.²⁴

Kaynaklarda ismi geçen Geylânî oğullarının her birinin bu yola hizmet ettiği anlatılmakla birlikte Kâdiriyye içinde neşet eden kolların silsileleri umumiyetle Abdülvehhâb, Abdürrezzâk, Abdülazîz, Abdülcebbar Geylânîler vasıtasıyla Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşmaktadır.²⁵

Abdülkâdir-i Geylânî vefatından önce oğlu Abdülvehhâb'ı medresenin “üstad”ı, ribatın da “şeyh”i olarak yerine vasiyet etmiştir. Abdülvehhâb Geylânî de babasının irtihalinden sonra medresenin sorumluluğunu üstlenerek insanlara vaaz etmiş, fikhî meselelere açıklık getirecek fetvalar vermiştir. Halife Nâsır kendisini Dîvân-ı Mezâlim başkanlığına tayin etmiş, ayrıca adına Remle'de Hılâtiyye Ribatı'nı yaptırmıştır.²⁶ Abdülvehhâb'ın oğlu Abdüsselâm, muhaddis ve fakih olarak şöhreti yanında mantık ve nücûm ilimlerini de iyi bilmekteydi. Muhtelif idarî işlerde görev aldığı gibi babasının

•••••
24 Azzâvî, *Târîhu'l-İrâk beyne ihtilâleyn*, IV, 125; Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I, 186-189.

25 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 36^{a-b}; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 54^a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 154-155, 201-202; Vicdânî, *Tomâr*, s. 117.

26 Şattanûfî, *Behcetü'l-esrâr*, s. 189, 206, 241; Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I, 194-196.

vefatından sonra medrese ve ribatın sorumluluğu kendisine geçmiştir.²⁷

Şam bölgesinde yayılan Kâdiriyye'nin Dâvûdiyye kolu, Abdülvehhâb'ın diğer oğlu Süleyman'ın neslinden gelen Ebû Bekir b. Dâvûd'a (ö. 806/1403) nispet edilmektedir. Kâsiyûn dağının eteklerinde Cibrîl mağarasının altında 1398 yılında yapılan zâviye bazılarına göre Bağdat dışındaki ilk Kâdirî zâviyesidir.²⁸ Hindistan'da yaygın olan Kâdiriyye'nin Gavsîyye kolunun pîri ve Mûltan bölgesi Uş'ta XV. yüzyılın ikinci yarısında ilk defa Kâdirî dergâhı açan Muhammed Gavs da Abdülvehhâb'ın torunlarındanıdır.²⁹ Hindistan'da vahdet-i vücûd görüşünün önde gelen temsilcilerinden ve bu konuda *et-Tuhfetü'l-mürsele* isminde bir eser telif eden Muhammed b. Fazlullah Burhanpûrî'nin Kâdiriyye tarikatına intisabını gösteren üç silsilesinden biri Abdülvehhâb vasıtasıyla Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşmaktadır.³⁰

Abdülkâdir-i Geylânî'nin diğer oğlu Abdülazîz, Filistin ve Kudüs şehirlerine gitmiş, 580 (1184) yılı civarında Sincar'ın (Musul'un batısı) Ciyâl köyüne çekilmiş, vefatına kadar burada yaşamıştır. Bağdat'taki Kâdirî şeriflerinin atası olduğu gibi Musul ve civarındaki Kâdirî / Geylânîler onun neslinden gelmektedir.³¹ Abdülazîz'in üçüncü kuşaktan torunu ve Ciyâl'de büyük bir aşevi (simât) kuran Muhammed el-Ekhal'den, Ciyâl, Şam, Halep ve Bağdat'ta pek çok kimse Kâdirî hırkasını giymiştir. Onun torunlarından Alâeddin Ali (ö. 793/1391) ve çocukları Mısır'a gelerek Adî b. Müsâfir'e nispet edilen bir zâviyeye yerleşmişlerdir. Günümüzde Mısır'da hâlâ yaygın olan Kâdiriyye'nin Fârîziyye kolunun pîri Muhammed el-Fârîzî'nin (ö. 1285/1868-89) nesebinin Alâeddin Ali'ye dayandığı bilinmektedir. Ayrıca Bağdat'ta Abdülazîz'in zürriyetinden olup muhtelif isimler almış pek çok aile bulunmaktadır. Nakîbüleşraflığa bazı istisnalar dışında onun soyundan gelenler getirilmiştir. Necip Paşa'nın Bağdat valiliği döneminde (1842), o vakte kadar Abdürrezzâk Geylânî'nin soyundan gelenlerin uhdesindeki Kâdirî Âsitânesi'nin meşihatına, Seyyid Ali b. Selmân (ö. 1851) tayin edilerek, sadece nakîbüleşraflık

••••••••

27 Şattanûfî, *Behcetü'l-esrâr*, s. 245; Tâzîfî, *Kalâid*, s. 44.

28 Tâzîfî, *Kalâid*, s. 44; Ulebî, *Hitatu Dimaşk*, s. 416.

29 Azamat, "Kâdiriyye", s. 132.

30 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 54^a.

31 Şattanûfî, *Behcetü'l-esrâr*, s. 242; Bruinessen, "The Sadate Nehri", s. 79-80.

görevi değil, tekkenin postnişinliği ve Geylânî vakfının idaresi de Abdülazîz'in ailesine geçmiştir.³²

Hama (Suriye), Hindistan, Orta Asya, Kuzey Irak ve Balkanlar'daki Kâdiriyye kollarının silsileleri umumiyetle Abdürrezzâk Geylânî vasıtasıyla tarikatın pîrine ulaşmaktadır. Abdürrezzâk Geylânî ayrıca yolda içtihat sahibidir. Altı veya on iki terkli tacı ilk giyen ve Kâdirî gülünü ilk kullanan kişi olduğu rivayet edilmektedir.³³ Oğlu Ebû Sâlih Nasr, Bağdat'ın meşhur âlim ve vâizlerindedir. Âsitânedeki meşihatı yanında halife tarafından Bağdat kâdılkudâtlığı görevine getirilmiştir.³⁴ Ebû Sâlih'in torununun oğlu Şemseddin Yahyâ, Hama'ya ilk yerleşen Geylânîler'dendir. Selâhaddîn-i Eyyübî'nin kardeşi Şahan Şah'ın torunu III. Muzaffer tarafından tahsis edilen boş arazide bir tekke inşa etmiştir. 1982 yılına kadar mevcut olan Hama Âsitânesi en önemli Kâdirî merkezlerindedir. Tekkenin etrafında teşekkül eden türbe, kabristanlık ve evlerle birlikte semt Geylânîler'in adıyla anılmaya başlamıştır.³⁵ Tekkenin postnişinlik görevi aile mensupları tarafından yürütüldüğü gibi buradan icâzet alan Geylânîler, Kahire, Şam, Humus, Trablus gibi şehirlere giderek tarikatın yayılmasında öncülük etmişlerdir. Ayrıca seyahat ve ziyaret maksadıyla tekkeye uğrayan âlimler de buradan feyizlenmişlerdir. Nitekim Kâdiriyye'nin Nablûsiyye kolunun pîri meşhur sûfî ve âlim Abdülganî en-Nablûsî, Kâdirî hilâfetini bu âsitânenin şeyhlerinden Abdürrezzâk Geylânî Hamevî'den (1689) almıştır.³⁶

Hindistan'da yaygın Muhammed Garîbullah el-Hindî'ye nispet edilen Garîbiyye ve Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye kolunun silsileleri Abdürrezzâk'ın halifesi ya da onun neslinden gelen Abdullah el-Hüseyinî vasıtasıyla devam eder.³⁷ Kuzey Irak, Doğu Anadolu, İç Anadolu ve İstanbul'da yayılan Hâlisiyye kolunun silsilesi ise Abdürrezzâk vasıtasıyla Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşmaktadır.³⁸

••••••••

32 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I, 223-225.

33 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 36^b; a.mlf., *Risâle-i Tâciyyetü'l-Kâdiriyye*, vr. 18^{a-b}, 23^a

34 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 282.

35 Zu'bi, *İthâfû'l-ekâbir*, s. 340-341.

36 Nablûsî, *el-Hakîka ve'l-mecâz*, I, 153-155.

37 Harîrîzâde, *Tıbyân*, III, vr. 54^{a-b}.

38 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 139-142.

Geylânî'nin bir diğer oğlu, Mısır Kâdirî şeriflerinin atası İsâ, bir müddet Şam'da bulunmuş daha sonra Mısır'a yerleşmiştir. Kâdiriyye'nin Kâsımiyye kolu ona nispet edilmektedir. Neslinden gelenler Karâfe'deki eski Adî b. Müsâfir Zâviyesi'ne yerleşmişler ve tarikât faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. *Cevâhirü'l-esrâr ve letâifü'l-envâr* isimli tasavvufa dair bir eser telif etmiştir.³⁹ En küçük oğlu Yahyâ ise bir süre Mısır'da kalmıştır. Onun torunu Abdülazîz b. Abdülkâdir ise (ö. 695/1295) büyükannesinin memleketi Habeşistan'a yerleşmiştir. İbnü'l-Arabî ile de görüşüp kendisinden hadis dinleyen Şeyh Abdülazîz ve soyundan gelenler ile Kâdiriyye Afrika'da yayılmıştır.⁴⁰

Irak müftüsü lakabıyla meşhur Abdülcebbar Geylânî'den yolun devam ettiğini gösterir bir silsile, klasik kaynaklarda mevcut değildir. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalarda, Hindistan'daki bazı Kâdirîler'in ona nispetle Cebbâriyye koluna mensup olduklarını gösteren şecere ve silsileler tespit edilmiştir.⁴¹

İlim erbabına karşı son derece hürmetkâr ve mültefit tavırlarıyla meşhur Şeyh İbrâhim Geylânî, Vâsıt şehrine gitmiş ve orada vefat etmiştir. Fas, Merakeş, Titvân, Vehrân, Tanca, Rabat gibi Mağrib şehirlerindeki Kâdirî şeriflerinin atasıdır. Torunu Ahmed b. Muhammed Geylânî Gırnata'ya gitmiş, ancak Endülü'sün müslümanların elinden çıkmasıyla aile Fas'a yerleşmiştir. Fas Kâdirîleri'nin tarihini ilk olarak yazan Muhammed el-Arabî b. Tayyib el-Kâdirî'nin (ö. 1106/1695) soyu İbrâhim Geylânî'ye dayanır.⁴²

Suriye bölgesindeki Kâdirî şeriflerinin atası ise Şam'ın Kâsiyûn dağı eteklerine yerleşen ve orada medfun bulunan Mûsâ Geylânî'dir.⁴³ Kâdiriyye'nin Eşrefiyye ve Hilâliyye kolları Mûsâ Geylânî'nin oğlu Muhammed Şemseddin vasıtasıyla Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşır. Ancak Muhammed Şemseddin hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur.

•••••

39 Şattanûfi, *Behcetü'l-esrâr*, s. 241; Tâzifi, *Kalâid*, s. 42; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 142^b-143^a, 145^a; Azamat, "Kâdiriyye", s. 132.

40 Tâzifi, *Kalâid*, s. 43-44; Azamat, "Kâdiriyye", s. 132.

41 Zarccone, "Notes sur deux familles Jilânî", s. 105-106. Zarccone, makalesinin 111. sayfasında Cebbâriyye kolunun silsilesini göstermektedir.

42 Tâzifi, *Kalâid*, s. 44; Azamat, "Kâdiriyye", s. 132.

43 Tâzifi, *Kalâid*, s. 44; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 144^b.

Geylânî'nin medresesinde ilim halkasına dahil olan ve kendisinden tarikat hırkası giyen halife ve müritler de Abdülkâdir-i Geylânî'nin yaşadığı dönemde şöhretinin Bağdat sınırlarını aşarak Irak, Mısır, Yemen ve Şam'a kadar ulaşmasında büyük rol oynamışlardır. Pîr Geylânî'nin intisap merasimlerini ribatı içinde, velîlerin ve ricâl-i gaybın çok uğramasından dolayı "kubbetü'l-evliyâ" olarak adlandırılan kubbenin altında gerçekleştirdiği ve halifelerine kişinin hırka intisabını gösterir bir yazı yazdığı bilinmektedir.⁴⁴

"Mısır evtâdından biri" olarak tanınan Osman b. Merzûk, Abdülkâdir-i Geylânî'nin ikinci haccında Arafat'ta kendisinden hırka giymiş, daha sonra Bağdat'a gelerek ziyaret etmiştir. O, tarikâtı Mısır'a götüren halifelerinden biridir.⁴⁵ İlim ve üstün vasıfları ile meşhur "Esdîler" ailesine mensup Abdullah el-Esdî, Kâdirî tarikâtını Yemen'e ilk getiren kişidir. Fakih ve muhaddis olan Esdî, hilâfetini Geylânî'nin halifelerinden Ali el-Haddâd'dan almış, daha sonra hacda bizzat kendisinden hırka giymiştir. Böylelikle Yemen'de adına nispetle Esdiyye kolu ile Kâdirîliğin yayılmasına öncülük etmiştir.⁴⁶

Pîr Geylânî'nin oğul ve torunlarıyla kendisinden fıkıh, hadis tahsil edip vaaz halkasına dahil olan halifeler vasıtasıyla tarikâtı geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bazılarının içtihatları ve yayıldıkları coğrafyanın tarikât kültürüyle de etkileşimi neticesinde Kâdiriyye içinde muhtelif kollar zuhur etmiştir. Bunlar şunlardır: Hikemiyye, Esdiyye, Beceliyye, Fâriziyye, Ehdeliyye, Gaysiyye, Uceyliyye, Nehâriyye, Zeylaiyye, Tavâşiyye, Müşerriyye, Yâfiyye, Cebertiyye, Dâvûdiyye, Urâbiyye, Eşrefiyye, Bekkâiyye, Cüneydiyye, Gavsıyye, Kemâliyye, Kumeysiyye, Nevşâhiyye, Sumâdiyye, Rûmiyye, Bû Aliyye, Nablûsiyye, Hilâliyye, Semmâniyye, Ammâriyye, Nesîmiyye, Resmiyye, Menziliyye, Muhtâriyye, Müştâkiyye, Hâlisiyye, Fâziliyye, Enveriyye, Niyâziyye, Kesnezâniyye, Mürdiyye, Kâsımiyye, Mikşâfiyye, Garîbiyye (Hindiyeye), Zincîriyye, Şer'iyye.⁴⁷

.....

44 Şattanûfi, *Behcetü'l-esrâr*, s. 209.

45 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I, 251-252.

46 Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 179; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 72^b.

47 Azamat, "Kâdiriyye", s. 134-135.

Anadolu'da Kâdiriyye

Moğol istilâsı sonucu Bağdat'tan ayrılan Geylânî ailesinden bazı zevatın Orta Asya'dan göç eden Türkmen dervişleri gibi Anadolu'ya gelmiş olmaları çok uzak bir ihtimal değildir. Şehir evliyelerine dair yazılan kitaplarda, tarikat faaliyetlerinden ziyade mânevî nüfuzlarından söz edilen veliler içinde Geylânî ailesi mensuplarına rastlanmaktadır. Bunlardan biri XIII. asırda yaşadığı tahmin edilen Abdülkâdir-i Geylânî'nin sekizinci kuşaktan torunu Afyon'daki Abdülkâdir-i Geylânî'dir. Çorum'a yakın bir çiftlikte medfun olan Abdülcebbâr Dede'nin de Geylânî'nin torunu olduğu iddia edilmektedir.⁴⁸ Ayrıca Geylânî'nin oğlu Abdülazîz'in Musul civarında yaşamış olması ailenin bu topraklara yakınlaştığının önemli bir işaretidir. Nitekim bazı araştırmalar Kâdiriyye tarikatının XIII. yüzyıldan itibaren Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da, Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyundan gelen Berzencî ve Sâdât-ı Nehrî gibi Suriyeli ve Kuzey Iraklı şeyh aileleri tarafından temsil edildiğini ortaya koymaktadır.⁴⁹

Pîr Geylânî'nin halifesi Esdiyye kolunun pîri Abdullah el-Esedî de (ö. 620/1223) Anadolu'ya gelmiş ve bir süre kalmıştır.⁵⁰ Ancak Esedî'nin bu coğrafyadaki tarikat faaliyetleri hakkında bilgimiz olmadığı gibi daha sonraki takipçilerinin varlığına dair bir iz de mevcut değildir. Esdiyye'ye nispetle, tarih olarak takip etme imkânına sahip olduğumuz Şam'da yaygın Kâdirî-Sumâdî koluna mensup şeyhlerden Muhammed b. Halîl es-Sumâdî (ö. 1541), İstanbul'a kadar gelmiş, Yavuz Sultan Selim'le görüşmüştür. Şam'daki dergâh için kendisine bazı ihsanlarda bulunulmuştur.⁵¹ Ancak bu seyahatin, tarikatın İstanbul ya da Anadolu'da yayılması için bir zemin oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü İstanbul veya Anadolu'nun herhangi bir yerinde Sumâdî tarikatına bağlı bir tekkenin varlığını tespit edebilmiş değiliz. Sadece bazı silsile kitaplarında Üsküdarlı Hasan Efendi ile halifesi Halîl Efendi isminde iki zatın bu kola mensubiyeti kaydedilmiştir.⁵²

••••••••••

48 Gündoğan, *Afyon Âlimleri Evliyalari*, s. 57; Ali İzzet Efendi, *Çorum Evliyalari*, s. 15.

49 Bruinessen, "The Sadate Nehri", s. 79-91; a.mlf., "The Qâdiriyya", s. 131-149.

50 Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 179.

51 Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâire*, II, 31.

52 Ahmed Muhyiddin, *Kebîr-i Tarîk-i Sûfiyye Silsilenâmesi*, s. 66.

Kâdiriyye'nin münferit gruplar olarak değil de bir tarikat olarak Anadolu'da temsili ancak XV. yüzyılda Eşrefiyye ve XVII. asırda İstanbul'da Rûmiyye kolları ile olmuştur. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Mustafa Resmî Efendi'ye (ö. 1793) nispet edilen Resmiyye ve Mehmed Müştak Efendi'ye (ö. 1831) bağlı Müştakiyye ve Osman Şems Efendi'nin (ö. 1893) vücut verdiği Enveriyye ise Kâdiriyye'nin bu topraklardaki etkin diğer kollarıdır. Kuzey Irak'ta yaşayan Ziyâeddin Hâlis et-Talebânî'nin (1858) kurduğu Hâlisiyye ise daha ziyade Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yayılmış, İstanbul tasavvuf hayatında pek tesirli olamamıştır.

Kâdiriyye'nin Eşrefiyye Kolu

Kâdiriyye tarikatını Anadolu'da pîr olarak temsil eden ilk sûfî, seyyit bir aileye mensup Eşrefoğlu Abdullah Rûmî İznikî'dir (779/1377-874/1470 [?]). Eşrefoğlu Rûmî Bursa'da ilim tahsil ederken gördüğü bir rüya üzerine medreseden ayrılmış ve bir mürşide bağlanmak arzusuyla Abdal Mehmed'e gelmiştir. Onun balçıktan yaptığı köfteli çorbayı itirazsız yemesi üzerine, "Ya sen olmayıp da kim olsa gerektir?" sözüyle bu yolda nasibi olduğunu anlayan Eşrefoğlu, Emîr Buhârî'ye giderek müritliğe kabulünü niyaz eder. Emîr Buhârî yaşlılığını gerekçe göstererek kendisini Ankara'ya Hacı Bayrâm-ı Velî'ye gönderir. Dergâh tuvaletinin temizliğinden başlayarak tekkenin imamlığına kadar kesintisiz on bir yıl Hacı Bayrâm-ı Velî'ye hizmetten sonra Bayrâmî hilâfetine nâil olur. Şeyhi onu kendisine damat yapmakla taltif etmiştir. İrşada izinli olarak İznik'e dönmüş ancak inzivayı tercih etmiştir. Vâsıl olduğu makamla gönlünde itimnan kesbedemeyen Eşrefoğlu, Hacı Bayram'ın delâletiyle Hama'da bulunan Pîr Geylânî'nin beşinci batından torunu Şeyh Hüseyin el-Hamevî'ye gider. Hamevî kendisini hemen erbaîne sokar ve çilesini tamamladıktan sonra Kâdirî hilâfeti vererek İznik'e gönderir. Dönüşünde bir müddet daha münzevi yaşayan Eşrefoğlu'nun daha sonra İznik'teki dergâhında irşada başladığı anlaşılmaktadır.

Anadolu Kâdirîleri arasında Pîr Geylânî'den sonra pîr-i sâni kabul edilen Eşrefoğlu *Divân* dışında *Müzekki'n-nüfûs*, *Tarikatnâme* ve *Şerh-i Kasîde-i Seyyid Saft* isiminde eserler telif etmiştir.⁵³

•••••••••

53 Veliyyüddin, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, vr. 76^b-80^b; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 309^a-322^b.

Eşrefoğlu Rûmî'nin tarikat silsilesi, Abdülkâdir-i Geylânî'ye oğlu Muhammed Şemseddin > Muhammed Hüsâmeddin > Şehâbeddin Ahmed > Alâeddin b. Şehâbeddin > Hüseyin Hamevî vasıtasıyla ulaşmaktadır.⁵⁴

Eşrefiyye kolu, XV. asırdan itibaren İznik Âsitânesi merkez olmak üzere Bursa ve çevresinde yayılmıştır. Âsitânedeki Eşrefoğlu'ndan sonra damadı ve halifesi Abdürrahim Tirsî postnişin olmuştur. Tirsî, oğlu Hamdi Efendi'nin yaşı küçük olduğu için yerine halifesi Bilecikli Muslihuddin Efendi'yi vasiyet etmiştir. Âsitânedeki daha sonra sırasıyla Hamdi Efendi, Ali Sırrî, Hamdî-i Sâni, Lutfullah Efendi, Ahmed Efendi, Eşref-i Sâni Mehmed Efendi, Abdullah Efendi, Abdülkadir Sırrî Efendi, Mehmed Efendi, Abdülkadir ve Hüseyin Hamdi efendiler tarikat postuna oturmuşlardır. Hüseyin Hamdi Efendi'nin kendisinden sonra tayin edeceği bir oğlu olmadığı için âsitânenin meşihat sorumluluğunu Bursa'daki Eşrefî dergâhları şeyhleri üstlenmiştir.

Tarihi Eşrefoğlu'na kadar uzanan ve kuruluş itibarıyla Eşrefiyye'ye ait Bursa'daki İncirli, diğer adıyla Eşrefzâde Dergâhı XVII. yüzyılda Eşrefîler'in en önemli merkezlerindedir. Kuruluşundan tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar, yola mensup şeyhler tarafından tarikat âyin ve usulü icra edilen ve zamanımıza sadece hazîresi kalan dergâhın yazma ve matbu eserleri muhtevî zengin bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Tekkenin ilk şeyhi aynı zamanda bânisi Ali Sırrî'nin halifesi Mehmed Efendi (ö. 1650) son postnişini ise aynı zamanda Eyüp Efendi tekkesi şeyhi Fahreddin Efendi'dir.

Bursa'da Celvetiyye'den intikal eden Eyüp Efendi tekkesiyle Halvetiyye'den geçen Yâkub Efendi Dergâhı Eşrefîler'in tarikat faaliyetleri sürdürdüğü önemli dergâhlardandır. İlk bânisinden sonra Eşrefiyye'ye geçen Nûmâniyye Tekkesi, XVIII. asırdan tekke ve zâviyelerin kapatılmasına kadar faal olmuş ve zamanımıza intikal edebilmiş önemli Eşrefî tekkelerinden biridir. Zikir gecesi salı olduğu için Salı Tekkesi, postnişinlerinden Safiyyüddin Efendi Bursa reîsül-meşâyihî olması hasebiyle Safiyyüddin Efendi Tekkesi isimleriyle de anılmıştır. Tekkenin ilk şeyhi Mehmed Eşref Efendi (ö. 1787), son postnişini ise Safiyyüddin Efendi'dir (ö. 1950).

.....

54 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 79^a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 101.

Kurucusu muhtemelen Yemen Kâdirîleri'nden olan Karakadı Dergâhı ile Eşrefîler'ce XIX. asrın başında yeniden ihya edilen Seyyid Usûl Dergâhı da Eşrefî meşâyihinin Bursa'daki diğer tekkelere aittir. Eşrefî tarikatı müntesipleri tarafından yapılan ve İznik Âsitânesi postnişinlerinden Hamdî-i Sâni ve müteakiben oğlu ve torunun şeyhliğini devam ettirdiği Pazarköy (Orhangazi) ile ilk postnişini Eşref-i Sâni'nin oğlu Muhyiddin Efendi olan Küçükkuşluk'daki zâviyeler, Eşrefî şeyh ve dervişlerinin Bursa civarındaki faaliyet merkezlerindedir.

Tarikatın zuhurundan ancak üç asır sonra kurulan Abdal Yâkub Tekkesi, İstanbul'daki en önemli Eşrefî dergâhıdır. Mevlânâkapı'daki Gavsî Tekkesi ile tarihi tam olarak aydınlatılamayan Ördek Baba veya Erdik Baba Zâviyesi'nin de Abdal Yâkub Tekkesi'nde yetişmiş Eşrefîler'ce kurulduğu anlaşılmaktadır. Geyci Hatun Mescidi Tekkesi ise Bursa Nûmâniyye Dergâhı şeyhi Safiyyüddin Efendi'nin halifesi tarafından ihya edilmiş İstanbul'daki diğer bir Eşrefî zâviyesidir. Bursa ve İstanbul dışında İzmir Nif'te (Kemalpaşa) ve Hamdî-i Evvel'in oğulları Abdülmü'min ve Lutfi efendilerin gayretleriyle Kıbrıs Lefke'de de Eşrefîliğe bağlı bir tekkenin olduğu bilinmektedir.

Geylânî ailesinin Kâdiriyye tarikatının yayılmasında sahip oldukları büyük paya benzer mahiyette, Eşrefoğlu Rûmî'nin neslinden gelen Eşrefzâdeler de Eşrefiyye'nin en önemli temsilcileri ve hizmetkârları olmuşlardır. Tarikat faaliyetleri yanında başta tasavvuf sahasında olmak üzere telif ettikleri eserleri, Eşrefoğlu'ndan tevârüs eden şiir ve müzikteki istidatlarını ortaya koyan nutuk ve besteleriyle süfi edebiyatına ve tekke müzikisine büyük katkıları olmuştur.

İznik Âsitânesi meşâyihinden Abdürrahim Tirsî, Hamdî-i Evvel, Ali Sırrî, Lutfullah Efendi, Eşref-i Sâni ve Abdülkadir Sırrî müstakil divan sahibidir. Sadece Lutfullah Efendi'nin *Dîvân*'ı günümüze intikal etmiş, diğerlerinin şiirlerinden sadece bazı örnekler günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Şeyh Tirsî ve Lutfullah Efendi'nin bestelediği nutuklar uzun yıllar Kâdirî dergâhlarında okunmuştur. Tasavvufla ilgili Ali Sırrî, *Tasdikü'l-uşşâk* isiminde bir eser telif ettiği gibi devran zikrinin müdafaası ile Eşrefî âdap ve erkânı hakkında kaynak bir eser *Sırrü'd-devrân*'ı kaleme almıştır. Kâdirî gülünü anlatan *Risâle-i Gülâbâd* ise halifesi İbrâhim el-Eşrefî'ye aittir.

Zadü'n-nevâfil fi tayyi'l-merâhil isimli eseri ile Kâdî İyâz'ın *Şifâ'ına*, *İhyâü ulûmi'd-dîn* ve *Minhâcü'l-âbidîn*'e şerhler yazan ve bir dua mecmuası hazırlayan "Müezzinzâde" lakaplı Mehmed Efendi (ö. 1616), Hamdî-i Evvel'den Eşrefî hilâfeti alan Bursalı meşhur bir âlimdir. Onun bir diğer halifesi, mesnevihan Abdülkadir Efendi (Burdak Şeyh), *Mesnevî*'nin ilk dört cildini şerhettiği eserine *Hazînetü'l-ibrâr* (veya *ebsâr*) ismini vermiştir.

Eşrefzâde şeyhleri içinde en dikkat çekici isimlerden biri de Eşref-i Sâni'nin oğlu ve İncirli Dergâhı ikinci postnişini İzzeddin Efendi'dir. Güçlü hitabeti ve cezbeli kişiliği ile yaptığı coşkulu ve feyizli vaazları, Bursa'da olduğu gibi İstanbul'da da şüyû bulmuştu. Halktan insanların kendisini dinlemek için Kâdirihâne'ye akın ettiği İzzeddin Efendi'ye, III. Ahmed ve I. Mahmud da teveccüh göstermişlerdir. Misafir olarak İstanbul'da ikameti esnasında 1740 yılında irtihal etmiş, Tophane'deki Kâdirihâne hazîresine defnedilmiştir. I. Mahmud, İzzeddin Efendi'nin vefat haberini duyduğunda devlet ricalinin cenaze namazına katılması için hatt-ı hümayun çıkarmıştır. Eşrefiyye tarikatının Bursa'da olduğu kadar İstanbul'da da neşrinde gayret ve himmetleri olan İzzeddin Efendi'nin İzzî mahlasıyla yazdığı şiirleri mürettep bir *Divân* oluşturmuş ve günümüze kadar intikal etmiştir. *Enîsü'l-cinân* isminde on ciltlik Arapça bir tefsir telif etmiş, vaazları *Müşevviku'l-uşşâk* adlı eserde toplanmıştır. Müsiki ile de meşgul olan İzzeddin Efendi'nin güftesi ve bestesi kendisine ait tevsihi, güftesi Eşrefoğlu'na ait İsfahan makamında besteleri bilinmekle birlikte hiçbir günümüze ulaşmamıştır. İstanbul'daki halifelerinden Mustafa b. Sun'ullah Tennûrîzâde *Hediyetü'l-fukarâ fi menâkibi'l-evliyâ* isimli eserinde önce muhtasaran Abdülkadir-i Geylânî ve Eşrefoğlu Rûmî'nin, akabinde şeyhinin menâkıbını kaleme almıştır. Kendisinden sonra postnişin olan oğlu Abdülkadir Efendi, babasının tefsirini *Zübdetü'l-beyân* adıyla telhis etmiş, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ine nazîre olarak bir mevlid yazmış, şiirleri de bir divan teşkil etmiştir.⁵⁵

Yakub Efendi Dergâhı'nın ilk Eşrefî şeyhi Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin Efendi (ö. 1784) Baldırzâde ile başlayan "vefeyât" yazma geleneğinin devamı niteliğinde İsmâil Belîğ'in *Güldeste-i İrfân* eserine zeyil olarak *Gülzâr-ı Sulehâ* ve *Vefeyât-ı Urefâ'yı* yazmıştır. Eser,

•••••

55 Ayrıntılı bilgi için bk. Çakır, *Abdülkadir-i Geylânî ve Kâdirilik*, I, 467-541.

1723-1782 yılları arasında Bursa'da vefat etmiş şeyh, vâiz, vali, müderris, dede, şair ve hattatlardan ibaret 216 şahsın biyografisini içermektedir.⁵⁶

Kâdiriyye'nin Rûmiyye Kolu

Rûmiyye'nin pîri İsmâil Rûmî bugün Çankırı'ya bağlı "Badıgîn" köyünde 945'te (1538) doğdu.⁵⁷ Babası çobanlık yapan, kerametleri meşhur, kemal sahibi Çoban Ali isminde bir zattır. Şeyh Rûmî, gençlik yıllarında tahsil için Tosya'ya, oradan da Kastamonu'ya gitmiştir. Kastamonu'da Halvetî şeyhi Ahmed Efendi'ye intisap etmiş, seyrüsülûkünü tamamlayıp irşat için icâzet almak üzere iken bir gece rüyada Abdülkâdir-i Geylânî'yi görmüş ve Pîr Geylânî kendisini Bağdat'a davet etmiştir. Bunun üzerine Bağdat'ta gitmiş ve o dönemde Kâdirî Âsitânesi'nin şeyhi ve Bağdat nakîbüleşrafi, Geylânî ahfâdından Feyzullah Efendi'ye intisap ederek bir süre hizmetinde bulunmuştur. Kırk günlük halvetini tamamladıktan sonra Feyzullah Efendi'den Kâdirî icâzeti almıştır. Bağdat'ta bulunduğu günlerde Pîr Geylânî, mâna âleminde bu defa kendisine Rûm'a (Anadolu) giderek tarikatını yaymasını emretmiştir. Bu mânevî emir üzerine şeyhinden de izin alan Şeyh İsmâil Rûmî, 300 dervişle Bağdat'tan ayrılmış, Mısır'a gitmiştir. Mısır'daki Kâdirî Şeyhûniyye Tekkesi'nde Geylânî'nin oğlu Abdürrezzâk (Rezzâkıyye) kolundan İbrâhim Burhâneddin'in halifesi Şeyh Ahmed b. Mustafa ile görüşmüş, Mısırlı şeyhin bir süre hizmet ve sohbetinde bulunarak kendisinden ikinci bir Kâdirî hilâfeti almıştır.⁵⁸

Bu suretle İsmâil Rûmî'nin silsilesi, biri Bağdat Kâdirî şeyhi Seyyid Feyzullah, diğeri Mısırlı Kâdirî şeyhi Ahmed b. Mustafa'dan olmak üzere iki silsile ile Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşmaktadır: Abdülkâdir-i Geylânî > Şeyh Abdürrezzâk > Şeyh Şehâbeddîn-i Ahmed > Şeyh Şerefeddîn-i Yahyâ > Şeyh Şemseddîn-i Muhsin > Şeyh Alâeddîn-i Ali > Şeyh Bedreddîn-i Hüseyin > Şeyh Şehâbeddîn-i

•••••

56 Kara, "Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin", s. 486.

57 Revnakoğlu, "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış V", s. 256; Ahmed Muhyiddin Efendi, *Gülzâr-ı Kâdirî'den Bir Yaprak*, s. 3.

58 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 49-52; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 288^b-289^a.

Muhammed > Şeyh Zeyneddîn-i Abdülbâsıt > Şeyh Ebû Mekârim Şerefeddîn-i Kâsım > Şeyh Şemseddîn-i Muhammed > Şeyh Afifüddîn el-Hüseyin > Şeyh Ahmed b. Süleyman > Şeyh Burhâneddin İbrâhim b. Ali > Şeyh Ahmed b. Mustafa el-Mısırî > Şeyh Ahmed b. Süleyman er-Rûmî > Şeyh İsmâil-i Rûmî.

Silsilede yer alan Şemseddîn-i Muhammed'den bir kol ayrılmış ve şöyle devam etmiştir: Şeyh Hüseyin-i Şâfia > Şeyh Muhammed-i Tâhir > Şeyh Ferecullâh-ı Yahyâ > Şeyh Muhammed-i Hanbelî > Şeyh Abdürrezzâk > Şeyh Abdülkâdir Çelebi > Şeyh Ferecullâh-ı Hâdî > Şeyh Abdülkerîm-i Şâfia > Şeyh Abdurrahmân-ı Hanbelî > Şeyh Ferecullâh Şâh > Şeyh Seyyid Feyzullah > Şeyh İsmâil-i Rûmî.

Sâdık Vicdânî, Kâdirihâne'nin son şeyhi Gavsî Efendi'nin ifadelerine binaen, daha sonra verilen Rûmî tarikat icâzetlerinde her iki silsilenin de yazıldığını söyler.⁵⁹ Ancak Revnakoğlu, Vicdânî'nin bu hususu yanlış anladığını ya da yeterince tetkik etmediğini belirtir. Onun beyanına göre, İsmâil Rûmî'nin tariki ne Kastamonu'da iken aldığı icâzetle ne de Bağdatlı şeyhin yolundan devam etmiş, Mısırlı Şeyh Ahmed'in kolundan yürümüştür.⁶⁰

İsmâil Rûmî, Mısır'dan Anadolu'ya dönüşte tarikat faaliyetine başlar. İstanbul'a gelmeden önce başta anavatamı Tosya olmak üzere Edirne, Bursa, Tekirdağ, İzmir, İzmit, Manisa, Selânik, İştîp, Köstence, Filibe, Seres, Tımışvar gibi Anadolu ve Rumeli şehirlerinde ve Mısır'da sayısı kırk sekizi bulan tekke ve zâviyeleri inşa ettirerek halifelerini tayin eder.⁶¹ 1020'de (1611) İstanbul'a gelen Şeyh Rûmî, Şeyhülislâm Molla Hüsrev'in yaptırdığı o dönemde "kırklar makamı" ve "ins ü cinn" in toplandığı bir yer olarak kabul edilen Sofular Camii'ne yerleşir.⁶² Bir müddet sonra Hızır aleyhisselâmın delâletiyle Tophane taraflarına gelir ve burada Fîruz Ağa Camii'nin yanında Hacı Pîrî (ö. 1630) isminde birine ait bostanı satın alarak yine hudutları

••••••••

59 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 117-118; Vicdânî, *Tomar*, s. 50-52.

60 Revnakoğlu, "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış VI", s. 300-301.

61 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 289^a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 118; Revnakoğlu, "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış V", s. 255.

62 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 289^a; Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 54 ; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, s. 1041; Revnakoğlu, "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış VI", s. 301.

Hızır tarafından belirlenen tekkesini inşa eder.⁶³ Dönem meşâyi-hinin iştirakiyle dua ve zikirlerle tekkenin açılış merasimi yapılır. Bu yeni Kâdirî-Rûmî Âsitânesi ve şeyhi kısa sürede İstanbul dergâhları içinde hatırı sayılır bir üne kavuşur. Âyin günü salı olan Kâdirîhâne'yi dolduran Rûmî dervişlerinin coşkulu zikir seslerinden, tekkenin yanında yer alan sinagog sakinlerinin orayı terketmek zorunda kaldığı rivayet edilmektedir.⁶⁴

I. Ahmed'in yaptırdığı Sultan Ahmed Camii'nin açılışında, Celvetiyye'nin pîri Aziz Mahmud Hüdâyî cuma hutbesini okuyup Halvetiyye'nin Cihangîriyye kolunun pîri Hasan Burhâneddin Cihangîrî cuma vaazını yaptığı gibi, Şeyh İsmâil Rûmî de namazdan sonra Kâdirî âyinini icra etmiştir. Bu tarihten itibaren padişah her cuma günü camide ikindiden sonra Kâdirî âyini yapılmasını emreder, şeyhin ve dervişlerinin kolayca gidip gelmesini temin için caminin vakfından tahsisatta bulunmayı irade eder. Ancak İsmâil Rûmî bu ödeneği kabul etmeyerek kendi vakfına bu âdetin devam ettirilmesini şart koymuş ve daha sonraki Kâdirîhâne şeyhleri tarafından bu usul devam ettirilmiştir.⁶⁵

Zamanının kutbu kabul edilen İsmâil Rûmî 1041 (1631) yılında doksan altı yaşında iken irtihal etmiş, âsitânenin cümle kapısından girişte sol tarafta, harem dairesinin karşısındaki türbesine defnedilmiştir.⁶⁶

Kâdirîhâne

Rûmiyye koluna bağlı olarak İstanbul'da ilk ve bizzat pîri İsmâil Rûmî tarafından kurulan Kâdirîhâne, bugün Beyoğlu ilçesi Top-hane'de Fîruzağa mahallesi Kâdirîler Yokuşu Tombaz sokağı ve Türk-gücü sokağının kuşattığı arsa üzerinde yer almaktadır. Kuruluşundan tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar Rûmiyye meşâyi-hinin uhdesinde kalan dergâh, aynı zamanda XVII. yüzyıldan itibaren İstanbul'da

••••••••

63 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I, 546-547.

64 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 290^b.

65 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 65-69; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 290^b-291^a.

66 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 101; Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 294^a.

merkezî yönetim modeline göre örgütlenmeyi sağlamış, imparatorluk dahilindeki bütün Kâdirî tekkelerine şeyh tayinleri Kâdirhâne'nin yetkisine bırakılmıştır. İstanbul ve Anadolu'daki bütün Kâdirî dergâhlarının kendisine bağlı olduğu Kâdirhâne postnişinleri, müritlerinin tasavvuftaki eğilimlerini dikkate alarak onları Rûmiyye'nin yanı sıra Eşrefî geleneğine uygun bir üslûpla da yetiştirmişlerdir.⁶⁷

Kâdirhâne'nin meşihatına gelince, İsmâil Rûmî vefatından altı sene önce 1035'te (1626), erkek evlâdı olmadığı için yerine damadı, Bağdat Geylânî Âsitânesi'nin postnişini Feyzullah Efendi'nin oğlu Şerîf Halil Efendi'yi tayin etmiştir. Halil Efendi İstanbul Kâdirliği'nde "Şerifler hânedanı" olarak bilinen ve Kâdirhâne meşihatını 1925 yılına kadar elinde tutan şeyh ailesinin ilk temsilcisidir.⁶⁸ Onun vefatını müteakiben meşihat görevini erşed ve ekber evlât (en râsit ve en büyük evlât) prensibince sırasıyla, Fâzıl Mehmed Efendi, Abdurrahman Efendi (şerîf-i sâni), Hüseyin Efendi, Halil Efendi, Mehmed Efendi, Ahmed Efendi, Mehmed Sırrı Efendi, Abdurrahman Efendi, Mehmed Fahreddin Efendi, Mehmed Emin Efendi, Ali Rızâ Efendi, Abdüşşekûr Efendi (Büyük Şekûr), Mehmed Şerefeddin Efendi, Ahmed Muhyiddin Efendi, Abdüşşekûr Efendi (Pamuk Efendi), İsmâil Gavsî Efendi deruhte etmişlerdir.⁶⁹

Kâdirhâne postnişinleri âsitânedeki görevleri yanında İstanbul'daki bazı camilerde de Kâdirî âyin ve zikrini icra etmişlerdir. Bunlardan biri Sultan Ahmed Camii'dir. Ortaköy yakınlarındaki İkinci Mecidiye Camii'nde cuma namazından sonra Kâdirî evrâdı okunup zikir ve âyinin Kâdirhâne şeyhleri tarafından yapılması, Sultan Abdülmecid'in emriyle ihdas olunmuştur. Ayrıca Kasımpaşa Büyük Camii'nin cuma gününe mahsus olarak kürsü şeyhliği de Kâdirhâne şeyhlerine aittir.⁷⁰

•••••

67 Mirmiroğlu, "Tophâne Kaadirî Âsitânesi Tarihi", s. 3-4; Revnakoğlu, "Tarihatlar Tarihine Toplu Bakış VII", s. 349; Tanman, *İstanbul Tekkeleri*, III, 449; Işın, "Kâdirlik", s. 373.

68 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 294^a; Işın, "Kâdirlik", s. 373.

69 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirlik*, I, 562-575.

70 Revnakoğlu, "Tarihatlar Tarihine Toplu Bakış VII", s. 431-432; Revnakoğlu Arşivi, 183/121.

İstanbul'un mânevî hayatına, tasavvuf ve tarikat kültürüne bizzat irşat faaliyetleriyle büyük hizmetler veren Kâdirhâne şeyhleri aynı zamanda ilim ve irfan sahasında eserler kaleme almışlar, bazıları saltanat nezdinde resmî görevler almışlardır. Kâdirhâne'nin Şeyh İsmâil Rûmî'den sonraki ilk postnişini Halil Efendi'nin "Şerif" mahlasıyla yazdığı şiirlerden müteşekkil *Dîvân*'ı, Girit Kandiye'deki Kâdiri Dergâhı'nın kütüphanesine hediye edildiği için günümüze ulaşmamıştır.⁷¹ Şairane bir tabiata sahip sekizinci postnişin Ahmed Efendi'nin ilâhilerinden oluşan bir *Dîvân*'ı olduğu kaynaklarda geçmekte hatta bu ilâhilerden bir kısmının bestelendiği söylenmektedir.⁷² Kıraat ilminde çok bilgili ve mûsikiye de aşına olan devrin meşhur mersiyehanlarından Şeyh Şerefeddin Efendi'ye mevleviyet pâyesi verilmiş, Sultan Abdülaziz'in ikinci imamı olmuştur. Meclis-i Meşâyih'in kurulmasında katkıları olan Şerefeddin Efendi, Kâdiri Âsitânesi'nin âdeta ikinci kurucusu kabul edilmiştir.⁷³ Âsitâne şeyhliği yanında aldığı resmî görevleri ve tasavvuf kültürüne dair eserleri ile yaşadığı dönemde dikkat çeken bir isim olan Ahmed Muhyiddin Efendi, Şerefeddin Efendi'nin oğludur. Döneminin hatırı sayılır zâkirlerinden kabul edildiği gibi onun devrân âyininin son derece mahir bir şekilde idare ettiği ve devrân âyininde okunmak üzere otuz altı bestesi olduğu söylenmektedir.⁷⁴ Aynı zamanda hâfız ve hattat olan Ahmed Muhyiddin Efendi, bir ara Meşihat Mektûbî Kalemi'ne ve kadı vekili okuluna atanmıştır. 1896 yılı Aralık ayında Meclis-i Meşâyih başkanlığına seçilmiş on altı yıl kadar bu görevi sürdürmüştür. Ayrıca botanik sahasına girecek mevzularda bilgisinden dolayı Muhyiddin Efendi, Kâdirhâne'yi bir çiçek bahçesine dönüştürmüştür. Zehirlenmelerle ilgilendiği için özellikle zehirli bitkiler yetiştirdiği de rivayet edilmektedir. Ahmed Muhyiddin Efendi'nin çok yönlü şahsiyetinin en önemli veçhelerinden biri de Osmanlı tasavvuf tarihi ve kültürüyle ilgili çok kıymetli eserler meydana getirmiş, velûd bir sûfî olmasıdır. *Mâhasal-ı Ömrüm*, *Kebîr-i Tarîk-i Sûfiyye Silsilenâmesi*, *Tomâr-ı Tekâyâ*, *Mecmûa-i İlâhiyye ve Makâmât Kitâbı*, *Mecmûa-i*

•••••

71 Revnakoğlu Arşivi, 183/75.

72 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 122; Revnakoğlu Arşivi, 183/15.

73 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 125; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 46; Revnakoğlu Arşivi, 183/21-2, 125.

74 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 126; Revnakoğlu Arşivi, 183/29.

İlahiyyât, Fütüvvetnâme-i Tarikat, Şükûfenâme, Kırk Anbar Ahmed Muhyiddin Efendi'nin telif ettiği eserler arasındadır.⁷⁵

Kâdirihâne, sadece tarikat âyinlerinin gerçekleştiği bir mekân olmakla kalmamış aynı zamanda pek çok sanatkârın müdâvemetiyle kâmyâb olan müntesipleri için, irfan ve edeple birlikte ince ve ulvî zevkleri kesb ve icrâ ettikleri merkez olmuştur. Meşhur hattat, bestekâr, şair ve neyzen olup, İsmâil Rûmî'nin anne tarafından akrabası, nakîbüleşraf Tosyalı Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1876) bunlardan biridir.⁷⁶ İstanbul'daki Kâdirî mûsikişinaslarının büyük kısmının Kâdirihâne ile ilişkisi vardır. Meselâ, Tophane kıyısındaki Karabaş Tekkesi şeyhi Hopçuzâde Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1859) meşihatının yanında Kâdirihâne'nin zâkirbaşısıydı. Aynı zamanda usta bir tamburî olan Şâkir Efendi çok başarılı bir bestekâr ve değerli bir hocaydı. Remlî Tekkesi şeyhi Hüseyin Hâlis Efendi'nin kardeşi son dönemin meşhur zâkirbaşlarından Râşid Efendi de Kâdirihâne'de zâkirbaşı vekili idi. Üsküdar Bedevî Tekkesi şeyhi Hasköylü Âmâ Osman Efendi ve Rumeli şeyhi Yorgancı Üsküdarlı Ali Baba, tekkelerin son demlerinde Kâdirihâne'de zâkirbaşılık yapmış önemli isimlerdir.⁷⁷

İstanbul'daki Diğer Kâdirî Tekkeleri

İsmâil Rûmî'nin tarikatlar tarihi açısından önemi, içtihatlarıyla yeniden şekillendirdiği Kâdiriyye'yi İstanbul'daki tasavvuf muhitine dahil etmesidir. Celvetiyye ile aynı dönemde İstanbul'da ortaya çıkan Rûmiyye kolu, Rifâiyye, Bedeviyye ve Sa'diyye gibi köken itibariyle Arap olan tarikatlara nispetle Türk kültürüyle çok daha yakın bir ilişkiye girebildiği için İstanbul'da çok fazla sayıda tekke kurabilme imkânına sahip olmuştur. Kâdiriyye'nin bu şehrin tasavvuf hayatına nüfuzunda İsmâil Rûmî'nin şahsiyetiyle birlikte, tarikin bu dönüşümü daha önce Eşrefiyye kolu ile yaşamış olması da etkili olmalıdır.⁷⁸

•••••

75 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 263-268; Kılıç, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri", s. 266.

76 Revnakoğlu, "Rûmilik ve İsmâil-i Rûmî", s. 350;

77 İnançer, "Kâdirilikte Zikir Usulü", s. 378; Tanman, "Kâdirihâne Tekkesi", s. 370; Revnakoğlu Arşivi, 183/36.

78 Işın, "Kâdirilik", s. 372; a.mlf., "Tarikatlar", s. 215.

Tophane'deki Kâdirhâne dışında İstanbul'da Rûmiyye'ye bağlı olarak kurulmuş tekkeler bulunduğu gibi zaman içerisinde muhtelif tarikatlara ait tekkeler de Kâdiriyye'ye bağlanmıştır. Bu tekkelerin başında Halvetiliğe ait olanların başı çekmesi, muhtemelen Kâdirhâne postnişinlerinden bazılarının Halvetî şeyh aileleriyle kurduğu sıhriyet bağı olmalıdır. Nitekim Kâdirhâne postnişini Abdurrahman Efendi'nin Sünbülî şeyhi Hasan Efendi'nin damadı olduğu, Cerrâhî Âsitanesi postnişini Yahyâ Efendi'nin (ö. 1770) kızını yine Kâdirhâne şeyhlerinden Mehmed Efendi ile (ö. 1786) evlendirdiği bilinmektedir. Aynı şekilde İstanbul Kâdirîleri, Nakşî mensuplarından devraldıkları tekkeler neticesinde XIX. asrın sonlarında, elli yedi tekkeye sahip olarak Halvetiyye ve Nakşibendiyye'den sonra İstanbul'daki en yaygın tarikat olmuştur. Zira Halvetîler ile kurulan sıhrî yakınlık Nakşî tekkesi şeyhleri için de söz konusu olmuştur.⁷⁹

Saray çevresiyle kurulan ilişkiler hem Kâdirhâne için hem de farklı muhitlerde Kâdirî tekkelerinin açılması için önemli bir vesile olmuştur. III. Ahmed'in tekkede yaptırdığı bazı onarımlar, Halil Efendi'ye karşı bağlılığının ve muhabbetinin bir ifadesi olarak görülmüştür. Abdurrahman Efendi'nin iki oğlu Hüseyin ve Halil efendilerin, İstanbul'un Lâle Devri'ne tekabül eden meşihatları döneminde, saray çevresiyle ilişkilerinin neticesinde Eyüp ve Kasımpaşa'da yeni Kâdirî tekkeleri açılmıştır.⁸⁰

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İsmâil Rûmî hayatta iken açılan ilk tekke Silivrikapı'daki Körükçü Tekkesi'dir. İlk şeyhi İsmâil Rûmî'nin halifesi Mehmed Efendi'dir. Bir dönem Sa'diyye ve Halvetiyye-Sümbüliyye tarikatlarına bağlı kalan Körükçü Tekkesi daha sonraları Kâdirî-Eşrefîler'e geçmiştir. Tekkenin son şeyhi Sıdkı Efendi'dir. XVII. asrın sonlarına doğru Fatih'te kurulan Kubbe Tekkesi'nin bânisi ve ilk şeyhi Süleyman Veli Efendi (ö. 1704), İsmâil Rûmî'nin Rumeli'deki halifelerinden Osman Karadâğî'nin halifesi Ali Mardinî'den icâzet almıştır. Bağdatlı Halef Mehmed Efendi'nin (ö. 1766) irtihali ile Kubbe Tekkesi Rifâiyye tarikatına bağlanmıştır. Şehremini yakınlarındaki Remlî Tekkesi (Sırrızâde/ Karakullukçu), XVIII. asırda sur içinde kurulmuş tarikatın önemli merkezlerinden

.....
79 Işın, "Kâdirîlik", s. 377.

80 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 110; Işın, "Kâdirîlik", s. 373.

biridir.⁸¹ Tekkenin kurucu şeyhi, Kubbe Tekkesi şeyhi Süleyman Efendi'nin halifesi Mehmed Sırrî Efendi'dir. Üçüncü postnişin Karakullukçu Mustafa Efendi'nin (ö. 1775) vefatıyla tekke Sa'diyye'nin tasarrufuna girmiş, 1839'dan itibaren tekrar Kâdirîler'e geçmiştir. Altımermer'deki Sinek Şeyh Halil Efendi Tekkesi aynı yüzyıl içinde kurulan bir diğer önemli Kâdirî dergâhıdır. Kurucu şeyhi de Süleyman Efendi'nin halifesi "Sinek Şeyh" lakaplı Halil Sabri Efendi'dir. Kâdirî şeyhi Mehmed el-Kâdirî'nin 1797'de irtihaliyle Mevlevîliğe geçen dergâhın, XIX. yüzyılda tekrar Kâdirîler'in uhdesine geçtiği bilinmektedir. Aynı muhitte kurulan bir diğer tekke Çenezâde Tekkesi'dir. Kurucusu Ziyâeddin Mehmed Efendi (ö. 1774) olan dergâhın meşihatı oğlu tarafından devam ettirilmiştir. İsmâil Rûmî'nin halifelerinden Osman Karadâğî'nin halifesi Ali Karadâğî'nin halifesi Edirneli Kasapzâde Mehmed Efendi'den icâzetli Mahmud Efendi'nin, Eyüp'te kurduğu Mahmud Efendi Tekkesi doğrudan Kâdirîliğe bağlı olarak kurulmuş tekkelerdendir. Aynı semtte İdris Köşkündeki Seyyid Hasan veya Mehmed Efendi'nin kurduğu Hatuniye Dergâhı, Selim Sırrî Efendi ile (ö. 1812) Nakşibendiyye'ye geçmiştir. Hint kökenli Kâdirîler'den Mehmed Tûrâbî'nin ilk postnişini olduğu Kasımpaşa'daki Tûrâbî Tekkesi, XVIII. asırda kurulan son Kâdirî tekkelerindendir. Haseki'deki Şeyh Tâhâ, Sultanahmet'teki Kaygusuz, Hasköy'deki Abdüsselâm Camii, Kasımpaşa'daki Aynî Ali Baba, Fındıklı'daki Ali Baba, Rumelihisarı'ndaki Ahmed Sıdkî Efendi, Emirgân'daki Haffâf Hüseyin Efendi, Çengelköy'deki Şeyh Nevruz tekkeleri XIX. yüzyılda kurulan Kâdirî merkezleridir.

Başta Halvetiyye olmak üzere Nakşibendiyye, Bayramiyye gibi tarikatların tekkeleri dönem dönem İstanbul Kâdirîleri'nin tasarrufuna da geçmiştir. Bunların başında 1664'te Halvetî şeyhi Kutup Ahmed Efendi'nin vefatıyla, Kâdirî Şeyh Mehmed Efendi tarafından Kâdirîyye'ye bağlanan Eminönü'ndeki Aydınoglu Tekkesi gelmektedir. Kasımpaşa'daki Muabbir Tekkesi, Halvetî-Sivâsiyye'den; Topthane'de Karabaş Tekkesi, Halvetî-Cemâliyye'den; Şehremini'ndeki Hulvî Tekke, Halvetî-Sinâniyye'den; Kocamustafapaşa'da Ağaçayırı Tekkesi, Halvetî-Sünbülüyye'den; Silivrikapı'da Peyk Dede Tekkesi,

•••••

81 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 37^b; Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar", s. 587; Işın, "Kâdirîlik", s. 373.

Halvetî-Gülşeniyye'den, Kasımpaşa'da Kasım Çavuş Tekkesi yine Halvetiyye'den Kâdiriyye'ye intikal etmiştir.

Şehremini'deki Yavaşca Mehmed Ağa, Kasımpaşa'daki Saçlı Emir, Çarşamba'daki Mehmed Ağa, Kasımpaşa'daki Paşmakçı dergâhları da Bayramiyye'den İstanbul Kâdirî meşâyihinin uhdesine geçmiştir.⁸²

Nakşibendiyye'den devralınan tekkelerin başında Edirnekapi'daki Emîr Buhârî Tekkesi gelmektedir. Bunu Silivrikapi'daki Vanî Efendi ve Beşiktaş'taki Neccârzâde tekkeleri takip etmiştir.

Bizzat Kâdirîler tarafından kurulan ya da diğer tariklerden devralınan tekkeler ağırlıklı olarak sur içi İstanbul'u ve Kasımpaşa muhitinde yer almaktadır. Eyüp'te Hâkî Baba, Câfer Paşa, Âşık Efendi, Ümmî Şeyh Süleyman, Evlice Baba, Molla Çelebi ve Yâvedüd tekkeleriyle; Üsküdar'da Bektaşılık'ten geçen Yarımca Baba, Halim Gülüm Dede, Bâlî Çavuş, Kartal Dede, Abdülhay Efendi, Avnizâde ve Serbölük tekkelerinde belli dönemlerde Kâdirîler faaliyet göstermiştir.⁸³

Anadolu'daki Kâdirî Tekkeleri

Kastamonu'ya bağlı Tosya ve çevresinde İsmâil Rûmî bizzat kendisi tekkeler inşa ettirmiştir. Taşköprü'deki Hamam Tekkesi ve Camii bunlardan biridir. Cami, İsmâil Rûmî Camii veya yanındaki hamamdan dolayı Hamam Tekke Camii olarak bilinmektedir. Tosya'da Hıdırlık tepesinde bulunan Hamza Baba Tekkesi aslında Kâdirîliğe bağlı bulunmakla birlikte dergâhta Bektaşî mensupları da şeyhlik yapmışlardır. Tekke tarihinin çok eskiye hatta İsmâil Rûmî'den önceye dayandığı ileri sürülmektedir. Son şeyhi Şeyh Akîk'ten dolayı Akîkli Tekkesi adıyla da anılmıştır.

Kastamonu ve çevresindeki dergâhlardan bir diğeri, Tosya'da Hoca İmâd mahallesindeki zâviyedir. Tosya'ya bağlı on altı saat mesafedeki Sazcağız köyünde İsmâil Rûmî tarafından yapılan bir dergâh daha mevcuttur. Yine Tosya'ya altı saat mesafedeki, bugün Çankırı yakınlarındaki Yapraklı ilçesinin köyü Akyazı'da bulunan tekke, İsmâil Rûmî hulefâsından Şeyh Hasan tarafından kurulmuş ve onun

82 Işın, "Kâdirîlik", s. 373-377; Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I, 575-602.

83 Işın, "Kâdirîlik", s. 375-377.

ismine nispetle tanınmıştır. Bir diğer tekke ise Tosya'nın Yukarı Şeyh mahallesindeki Mustafa Efendi Tekkesi'dir. Kastamonu ve civarında tespit edebildiğimiz dergâhların sonuncusu, 1925 yılına kadar faal olan ve günümüze kadar intikal eden Yılanlı Dergâhı'dır. Selçuklular döneminde bir şifâhane olarak yapılan binayı tekke olarak ihya eden Abdülfettâh Efendi hakkındaki bilgiler kesin değildir. Fakat genel kanaat onun Abdülkâdir-i Geylânî'nin ahfâdından olduğu yönündedir.⁸⁴

Bursa'da Rûmiyye koluna bağlı iki tekke kurulmuştur. Bunlardan ilki, İsmâil Rûmî halifelerinden Ustrumcalı Saçlı Ahmed Efendi tarafından 1628'de ihya edilen Hamam Tekke diğer adıyla İsmâil Rûmî Tekkesi'dir. Kuruluşundan itibaren Kâdirî meşâyihinin uhdesinde kalan dergâhta zaman zaman farklı tariklerden şeyhler postnişin olmuşlarsa da tekkelerin kapatıldığı döneme kadar Kâdiriyye'ye bağlı kalmıştır. Diğeri de Kâdirihâne postnişini Halil Efendi'den hilâfet alan Gîsûdâr Ahmed Efendi'nin ihya ettiği Kasap Cömert Tekkesi'dir.⁸⁵

Amasya'da bilinen üç Kâdirî tekkesinden biri İsmâil Rûmî'nin halifesi Amasyalı Şeyh Hamza adına nispet edilmektedir. Diğeri kuruluşu itibariyle Nakşîliğe bağlı olmakla birlikte XIX. yüzyılda Kâdiriyye'ye geçen Şeyhoğlu Tekkesi'dir. Gülâbî Tekkesi ise önceleri Kâdiriyye'ye bağlı iken 1689'da Nakşibendiyye'ye geçmiştir. Tekirdağ'daki Aynî Hatun Dergâhı, Şeyh Rûmî'nin halifesi Şerîf Halil Efendi'nin hem halifesi hem de damadı Şeyh Muslihuddin (ö. 1661) tarafından yapılmıştır. Tekkenin tespit edilebilen son şeyhi Suyolcuzâde Nehrî Ahmed Efendi'dir (ö. 1769).

Edirne, özellikle Kâdiriyye'nin Rûmiyye kolunun etkin olduğu şehirlerden biridir. İsmâil Rûmî, Bağdat dönüşündeki seyahatleri esnasında bu şehre gelmiş, onun emriyle halifesi Mehmed Rûhî tarafından 1613 yılında Edirne Kâdirihânesi yapılmıştır. İstanbul'daki merkez âsitânedен önce faaliyete geçen dergâhta, ilim ve irfan ehli pek çok zevat yetiştiği gibi tarikatın bölgede olduğu kadar Balkanlar'a yayılmasında da etkili olmuştur. Edirne'deki Halîmî Efendi, Güzelce Baba, Hacı Mehmed Efendi tekkelerinde dönem dönem Kâdirî meşâyihî irşat hizmetinde bulunmuştur. Edirne'de bir başka

••••••••

84 Ayrıntılı bilgi için bk. Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, s. 602-607.

85 Ayrıntılı bilgi için bk. Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, s. 607-615.

dergâh, Sarayovası'na yakın, Kanije fâtihi İbrâhim Paşa tarafından İsmâil Rûmî için yaptırılmıştır. Horozlu mahallesindeki Topçu Baba ve Ömer Baba ile Yelli Bergos mahallesindeki Kaplan Baba dergâhları kaynaklarda ismi geçen diğer Kâdiri dergâhlarındandır.⁸⁶

Kâdiriyye'nin Resmîye Kolu

Resmîye kolunun pîri Mustafa Ahî Resmî Efendi'dir (ö. 1792). Babası Kâdirî şeyhi Seyyid Mehmed Efendi, annesi Ayşe Hatun'dur. Kadı Mestçizâde Osman Efendi'nin kızı Âlime Hatun ile evlenmiştir. Abdal Yâkub Tekkesi şeyhi Eşrefî Mehmed Rızâ Efendi'nin halifesi Mustafa Gavsî'nin halifesi Mustafa Kerîmî'den hilâfet almıştır. Mustafa Resmî Efendi ayrıca Edirne Kâdirihânesi şeyhi Şâkir Efendi'den de feyiz almıştır. 30 Ocak 1792 Pazartesi günü Kıbrıs Magosa Kalesi'ne gönderilmiş, kırk bir gün sonra da irtihal etmiştir. Bilinen halifeleri kardeşleri Süleyman Sâfi (ö. 1837) ve Mehmed Saîd Efendi ile (ö. 1811) Mehmed Şemseddin Efendi'dir (ö. 1812).⁸⁷

Resmîye'nin âsitânesi, Karagümrük'te 1790'da Şeyh Mustafa Resmî Efendi'nin hanımı ve Kadı Mestçizâde Osman Efendi'nin kızı Âlime Hatun tarafından yaptırılmıştır. Resmî Efendi, Kabakulak ve Âlime Hatun gibi isimlerle anılan âsitânenin âyin günü çarşambadır. İlk postnişin Şeyh Mustafa Resmî'nin Kıbrıs'a sürgününden sonra yerine kardeşi Süleyman Sâfi Efendi geçmiştir. Daha sonra sırasıyla damadı İbrâhim Ma'sûkî Efendi (ö. 1854) ve oğlu Mustafa Sabri Efendi ile (ö. 1888) son postnişin İsmâil Hakkı Efendi şeyh olmuşlardır. Son devrin kıyamî zâkirbaşlarından Ali Gerçek, İsmail Hakkı Efendi'nin damadı olup Resmî Âsitânesi'nde zâkirbaşılık yapmıştır. Âsitâne 1925 yılına kadar Resmîye koluna bağlı olarak faaliyet göstermiştir.

Bir diğer Resmî dergâhı, Mustafa Resmî Efendi'nin annesi Ayşe Hatun tarafından yaptırılan, âsitânenin yakınında, Neslişah mahallesi Neyzenler sokağında, Ayşe Hatun, Cuma ve Resmî Dergâhı gibi adlarla anılmış olan tekkedir. Mustafa Resmî Efendi diğer tekke ile birlikte buranın postnişinliğini yapmıştır. Daha sonra meşihat, diğer

••••••••

86 Ayrıntılı bilgi için bk. Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, s. 616-620.

87 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 165; Işın, "Kâdirîlik", s. 373; www.mustafaresmi-ahi.net

kardeşi Mehmed Said Efendi'ye geçmiş ve onun ailesinden gelen şeyhler bu sorumluluğu üstlenmişlerdir. Cumhuriyet döneminde bakımsız ve âtil kalan tekke, 1940 yılı civarlarında ortadan kalkmış ve günümüze sadece haziresi intikal etmiştir.⁸⁸

Resmiye koluna ait üçüncü tekke, Hırkaşerif'te, Keçeciler caddesi üzerinde, Akşemseddin Camii'nin yakınında bulunan Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi'dir. Âyin günü perşembe olan tekke, Akşemseddin'in soyundan gelen ve Mustafa Resmî'nin halifelerinden olan Mehmed Şemseddin tarafından kurulmuştur. İrtihalinden sonra oğulları, Ahmed İzzeddin Efendi ile (ö. 1813) Mehmed Muhyiddin (ö. 1862) daha sonra da Hayrullah efendiler postnişin olmuşlardır. 1925'ten sonra bakımsız kalan tekkeden günümüze sadece onarım gören türbe bölümü kalmıştır.⁸⁹

Kâdiriyye'nin Müştâkiyye Kolu

Müştâkiyye'nin piri, Müştak Baba diye tanınan Mehmed Mustafa, 1759'da Bitlis'te doğdu. Anne tarafından nesebi Abdülkâdir-i Geylânî'ye dayanır. Yirmi yaşlarında iken amcası vasıtasıyla Kâdirî şeyhi Hasan-ı Şirvânî'ye mürit olmuştur. Şeyhinin yanında sadece seyrüsülûkünü tamamlamakla kalmamış aynı zamanda mûsikinin de bütün inceliklerini öğrenmiştir. Hilâfetini aldıktan sonra mânevî bir emir üzere Bağdat'a giderek Hz. Geylânî'nin türbesini ziyaret etmiştir. Burada Nakîbüleşraf Şeyh Hasan'la sohbet etmiş ve ondan da icâzet almıştır. Kendisine verilen kırk dervişle Hindistan Serendîb'e gitmiş, hac vazifesini de yerine getirerek Bitlis'e geri dönmüştür. Seyahat etmeyi seven Müştak Baba, Erzurum, Konya, Ankara, Tekirdağ gibi belli merkezlere gitmiş, Avrupa'nın bazı şehirlerini dolaşmış, müteaddit defalar İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da kaldığı süre zarfında Eyüp'teki Selâmî Efendi Dergâhı'nda ikamet etmiş ve bir vakit vekâleten bu tekkenin meşihatında bulunmuştur. Tanzimat devri devlet adamlarından Âkif Paşa ve âlim Hoca Neş'et Efendi ile yakın dostlukluklar kurmuştur. Bu arada II. Mahmud'un has nedimlerinden olmuştur. Mısır seferine katılan Müştak Baba, Şam ve Kudüs'ü de ziyaret etmiştir. 1832 yılında Muş'ta bulunduğu sırada Yezîdiler

•••••

88 Tanman, "Resmî Tekkesi", s. 584-585; Işın, "Kâdirlik", s. 374.

89 Işın, "Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi", s. 367.

tarafından şehit edilmiş ve burada defnedilmiştir. Şiirlerinin toplandığı *Dîvân*'ı dışında *Âsârü'l-müştak* ve *esrârü'l-uşşâk*, *Bahârname*, *Mek-tûbât-ı Kimyâ-yı Müştak* adlı eserleri vardır.

Müştak Baba'nın Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşan tarikat silsilesi şöyledir:

Abdülkâdir-i Geylânî > Seyyid Abdülvehhâb > Gavs Muhammed > Şah Muhyiddin > Seyyid Hasan > Seyyid Sâlih > Seyyid Bâkır > Şeyh Mûsâ > Şeyh Muhammed > Şeyh Tâhir > Şeyh Hüseyin > Şeyh Ahmed > Şeyh Muhammed > Şeyh Yahyâ > Şeyh Zâhid > Şeyh Bakâeddin > Şeyh Muhyiddin > Şeyh Abdülvehhâb > Şeyh Hâmid > Şeyh Hasan > Şeyh Ali > Şeyh Abdurrahman > Şeyh Ahmed-i Şerîf > Şeyh Abdülvehhâb > Şeyh Abdülcelîl-i Bitlisî > Şeyh Hasan-ı Şîrvânî > Şeyh es-Seyyid Mustafa Müştak-ı Bitlisî⁹⁰

Müştakiyye daha ziyade Erzurum, Muş, Bitlis ve Kürdistan bölgesinde yayılmıştır. Müştak Baba'nın özellikle 1813-1826 yılları arasında Eyüp Nakşî Selâmi Efendi Tekkesi meşihati, halifelerinin hizmetleri ve hususen oğlu Edhem Baba'nın himmetleriyle Müştakîlik İstanbul'da da tanınmıştır. Halifelerinden Sâdullah Efendi, Etyemez'deki Gümüş Baba Dergâhı'nda, Ahmed Müştak Efendi Bayrampaşa Tekkesi'nde irşat hizmetinde bulunmuşlardır. Vezneciler'deki Keşfî Osman Efendi Tekkesi ile Şehremîni'deki Geylânî Tekkesi ise Müştakî meşâyihinin postnişinlik yaptığı diğer tekkelerdir.⁹¹

Kâdiriyye'nin Enveriyye Kolu

Enveriyye kolunun pîri Osman Şems Efendi, 23 Mart 1814 tarihinde Sirkeci'de Hocapaşa mahallesinde doğdu. Babası Nakşibendiyye tarikatı mensubu Münzevî Seyyid Mehmed Efendi'dir. Genç yaşlarında tahsil çağında iken İsmâil Efendi adında bir Nakşî şeyhine intisap etmiş, yirmi beş yaşlarında iken mürşidinin irtihali üzerine Kuşadalı İbrâhim Halvetî'ye mürit olmuştur. 1846'da Kuşadalı İbrâhim Efendi'nin vefatı üzerine seyrüsülükünü tamamlamak arzusuyla mürşid-i kâmil arayışı içine girmiş, kadılık teklifini reddederek Aksaray Sineklibakkal'da ikamet eden Kâdirî şeyhi Abdürrahim Ünyevî'ye

••••••••

90 Müştak Baba, *Dîvân*, s. 10-28, 44-48; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 157-162.

91 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 162; Işın, "Kâdirîlik", s. 376.

intisap etmiştir. Hz. Ömer'in neslinden gelen Şeyh Ünveyî, Müştak Baba'nın pîrdeşi ve Hasan-ı Şîrvânî'nin halifesidir ve 1856'da vefat etmiştir. 1849 yılında Kâdirî mürşidinden hilâfet alan Osman Şems Efendi, "Gönülde buldum esrâr-ı Üveysî / Üveysîyim Üveysîyim Üveysî", "Geçip silk-i Nakşibend-i veliden / Göründüm Halvetî'den Kâdirî'den / Üveysîyim Üveysîyim Üveysî" mısralarında ifade ettiği gibi Abdülkâdir-i Geylânî'nin ruhanîyetinden de feyiz almıştır.

1861 yılından itibaren, Hersekli Ârif Hikmet Bey'in Lâleli Çukurçeşme'deki evinde toplanan, aralarında Leskofçalı Galib, Koniçeli Kâzım Paşa, Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemal gibi şair ve aydınlarla Encümen-i Şuarâ toplantılarına devam etmiştir. 1863'ten sonra Darphâne-i Âmire'de arayıcıbaşılık görevinden emekli olmuştur. Bir müddet Üsküdar Nalçacı Halil Efendi Dergâhı yakınlarındaki evinde inzivaya çekilmiştir. 1882 yılına kadar süren münzevi yaşayışından sonra, mânevî emirle Bursa'ya gitmiş ve bir müddet kalmıştır. 1889 yılının sonlarına kadar müteaddit kereler Bursa ziyaretlerini sürdürmüştür. 1890 yılından sonra İstanbul'dan ayrılmayıp Üsküdar Selimiye'deki evinde müritlerini irşatla meşgul olmuştur. 27 Aralık 1893 tarihinde irtihal eden Osman Şems Efendi, Karacaahmet Kabristanı'nda medfundur.

Tarikat silsilesi, Abdürrahim Ünyevî > Hacı Hasan-ı Şîrvânî > Abdülcelîl-i Bitlisî vasıtasıyla yirmi üçüncü halkada Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşmaktadır. Tarikat müntesiplerince, Pîr Abdülkâdir-i Geylânî'nin "bâzü'l-eşheb" (akdoğan) lakabından mülhem "bâzü'l-enver" (nurlu doğan) diye anılmış, bu sebeple de pîri olduğu Kâdirî-Üveysî koluna "Enveriyye" adı verilmiştir.

Melâmî neşveye sahip Osman Şems Efendi'nin tekke şeyhliği olmayıp müritlerini evinde irşat etmiştir. Hüseyin Vassâf'ın, müridanından naklettiklerine göre, her sınıftan insan sohbetinden feyizyâb olmuştur. Mâlik olduğu vâridât-ı rabbâniyye gereğince sözleri çok müessir olduğundan fesahatinden edipler, irfanından âlimler, tefekküründen felsefeciler, şiirlerinden şairler, edebinden dervişler feyiz almışlardır.

Şükrü Şehâbeddin, Bedreddîn İzzî ve Necmeddin Bekir Sıdkî Efendi isminde üç halife yetiştirmiştir. Bedreddin İzzî, Aydınnoğlu Tekkesi'nde şeyhlik yapmış, onu takiben Sadeddin Süheyl Efendi (ö. 1924) postnişin olmuştur. Tekkelerin seddi tarihinde dergâhın

şeyhi Osman Şems Efendi'nin diğer halifesi Ispartalı saatçi Bekir Efendi'dir. Meşhur mûsikişinas Bekir Sıtkı Sezgin'in tarikat silsilesi Bekir Efendi'ye ulaşır. Ayrıca Bursa'da Gazzî Dergâhı şeyhi Ali Sırrı Efendi de Osman Şems Efendi'den hilâfet almıştır.⁹²

Kâdiriyye'nin Hâlisiyye Kolu

Hâlisiyye kolunun pîri Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis Tâlibânî, 1797 yılında Kerkük'te doğdu. Tarikat terbiyesini babası Şeyh Ahmed-i Tâlibânî'den görmüştür. Kâdirî seyrüsülûkünü kelime-i tevhid ile ism-i celâle hasretmek suretiyle tarikatta içtihat ederek yol içinde Hâlisiyye kolunu açmıştır. Her sene Bağdat'ı ziyaret âdeti olan Şeyh Tâlibânî'nin Geylânî Âsitânesi'nde kudüm, def gibi mûsiki aletleriyle devran âyini yaptırdığı rivayet edilmektedir. Şâirane bir mizaca sahip olan Hâlisiyye pîri, şiirinde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Nûr Ali Bahşî'nin üslûbunu tercih etmiş bir *Dîvân* sahibidir. 1859'da irtihal ettiğinde Kerkük'te Tekkeönü mahallesindeki dergâhının hazîresine defnedilmiştir.

Tarikat silsilesi şöyledir: Abdülkâdir-i Geylânî > Şeyh Abdürrezzâk > Şeyh Osman el-Cîlî > Şeyh Yahyâ el-Basrî > Şeyh Nüreddîn-i Şâmî > Şeyh Abdurrahman el-Hüseyinî > Şeyh Burhâneddin ez-Zencirî > Şeyh Muhammed Ma'sûm > Şeyh Seyyid Abdürrezzâk el-Hamevî > Şeyh Seyyid Muhammed Hüseyin > Şeyh Ahmed el-Hindî > Şeyh Mahmûd ez-Zengenî et-Tâlibânî > Şeyh Ahmed et-Tâlibânî > Ziyâeddin Abdurrahman et-Tâlibânî.⁹³

Tarikat, başta oğulları Şeyh Ali ve Abdülkâdir-i Tâlibânî vasıtasıyla Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da, Şeyh Tâlibânî'nin Sivas'a gönderdiği halifesi Mur-i Ali Baba ile (Mor Ali Baba) Sivas ve civarında yayılmıştır. Bir diğer halifesi Abdülkâdir Sıddîk Efendi Urfa'da tarikatın neşri ile vazifelendirilmiştir. Şeyh Ali Tâlibânî'nin halifesi ve Abdülkâdir Efendi'nin damadı Saffet Efendi ile Hâlisiyye kolu İstanbul'a gelmiştir. Saffet Efendi, Oğlanlar Tekkesi meşihatında bulunmuştur.⁹⁴

92 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 132-155; Azamat, "Osman Şems Efendi", s. 474.

93 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 104.

94 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 104-106.

Kâdiriyye'de Seyrüsülûk, Âdap ve Erkân

Pîr Abdülkâdir-i Geylânî'nin çağdaşlarından Bekâ b. Batû (ö. 552/1158), Kâdiriyye pîrinin yolunu şöyle özetler: “Söz ile fiili, alınan nefes ile vakti birleştirmek, samimiyet ve teslimiyeti kucaklamak, Kitap ve Sünnet'i her yerde, her halde, her an ve her nefeste hâkim kılmak, Allah Teâlâ ile sabit kadem olmaktır”. Tarikatını Kitap ve Sünnet'e bağlılık esasına dayandıran Abdülkâdir-i Geylânî, vaazlarında ve vasiyetinde bu ikisine sarılmayı ısrarla vurgulamıştır. Vasiyetinde ilk olarak şeriatı ve onun çizdiği sınırları muhafazayı tavsiye ile tarikinin şu esaslar üzerine bina edildiğini söylemiştir: Kitap ve Sünnet, selâmet-i sadr (gönlün sükûnu), sehâ-i yed (cömertlik), bezl-i atâ (bolca ihstanda bulunmak), cefâyâ katlanmak, hiç eziyet etmemek ve ihvanın hata ve kusurlarını affetmek, müsamaha göstermektir. Ona göre her biri bir peygambere ait olan şu sekiz haslet de tasavvufun esasıdır: Sehâ, rızâ, sabır, işaret, gurbet, yünlü giymek, seyahat ve fakr.⁹⁵ Kâdiriyye'nin beş temel kuralı vardır: Himmeti yüceltmek, haramdan sakınmak, hizmeti güzelleştirmek, azmi arttırmak ve nimete saygı göstermek. Himmetini yükseltenin mânevî derecesi de yükselir. Haramlardan sakınanı Allah korur. Hizmeti güzelleştirenin keramet sahibi olması icap eder. Azmini arttırmanın hidayeti sürekli olur. Nimete saygı gösteren O'na şükreder, şükredeninin de nimeti artar.⁹⁶

Pîr Geylânî'nin tarikatını dayandırdığı esaslar, belirlediği tasavvuf ilkeleri ve yoluna dair koyduğu temel kurallar bir anlamda fütüvvet erkânının gereklerini ifade etmektedir. Nitekim Kâdiriyye'nin özellikle Anadolu'daki şubelerine mensup dervişlerin, tasavvuf ve tekke yaşantısındaki âyin ve uygulamalarda fütüvvet âdap ve erkânının hâkim oluşu bunu teyit eder. İslâm dünyasının çok geniş bir coğrafyasına yayılmış olan Kâdiriyye'nin bütün kollarında Pîr Geylânî'nin ortaya koyduğu irfan ve ilkeler esas olmakla birlikte tarikat âyin ve uygulamalarında farklılıklar mevcuttur. Osmanlı müelliflerinden Eşrefiyye koluna müntesip Mehmed Rifat Efendi'ye göre bu yol içinde kırk bir velî zamanın kutbu mertebesine erişmiş, her biri bu yolda içtihatlarında bulunmuştur.⁹⁷ Diğer tarikatlardan gelen

•••••

95 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 16^b; ayrıca bk. Abdülkâdir-i Geylânî, *Risâleler*, s. 251-252.

96 Azamat, “Kâdiriyye”, s. 133.

97 Mehmed Rifat Efendi, *Tuhfetü'd-devhateyn*, vr. 65^b.

mânevî hediyeler ve tarikatın zuhur ettiği bölgedeki tarikat folklorunun etkileriyle Kâdiriyye zengin bir irfan birikimini ve renkli derviş hayatını muhtevidir.

Mehmed Rifat Efendi'nin *Nefha* adlı eserinde Kâdiriyye'nin genel esasları şöyle özetlenmiştir:

Tarikata giriş şartları: Tövbe, züht, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, teveccüh, sabır, murakabe ve rızâdır.

Tarikatın hakikati şu hasletlerdir: Tövbe, teslimiyet, kanaat, iradet, riyâzet, uzlet.

Tarikatın ahkâmı ise şunlardır: Mârifet, yakîn, sıdk, tevekkül, tefekkür, tezekkür.

Tarikatta muvafakat gösterilmesi gerekli esaslar: Hayır, ihsan, fenâ, terk, havf, şevk.

Tarikat şu altı esasa dayanır: İlim, hilm, sabır, rızâ, ihlâs, ahlâk-ı hamîde.⁹⁸

Kâdirî büyükleri Kâdirîliği, “aşk yolu” olarak tanımlamışlar; sülûkün Hakk'a muhabbet etme, kalp gözünün Allah'tan başkasına iltifat etmeden O'nu gayriden tenzih etme ve daima Allah'ı zikirle olduğunu söylemişlerdir. Seyrüsülûkte vuslat ancak bu suretle gerçekleşir. Yolun sâliklerinde cezbe ve vecd çabuk hâsil olmaktadır.⁹⁹ Ancak bunun için öncelikle yola intisap gerekmektedir. Yolun müntesipleri umumiyetle etvâr-ı seb'a üzerine seyrüsülûke tâbî tutulurlar. Bazı kollarda ise dervişlerin istidadına göre letâif-i seb'a zikri verilmiştir. Ayrıca Halvetiyye'deki gibi halvet ve Nakşibendiyye'de olduğu üzere râbita, teveccüh ve murakabe uygulamaları da vardır.

Kâdiriyye'de Biat

Pîr Abdülkâdir-i Geylânî'ye göre “gerçek mürit, Mevlâ'sının dışında her şeyi terketmiş, eşya ile alâkadan kalbini temizlemiş, eşyadan fâni olmuş kişidir.” Ancak Geylânî'nin eserlerinde müridin

••••••••
98 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 24^b-25^b. Mukayese için bk. İbrâhim Fahreddin, *Envâr*, I, 82.

99 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 25^b; Ahmed Muhyiddin Efendi, *Fütüvvetnâme-i Tarîk*, s. 111-112.

âdabına dair söylediklerinden, onun tasavvufî terbiye görmeye niyet etmiş ve bir mürşîd-i kâminden ahd almış kişiyi de mürit olarak ni-telediğine şâhit oluruz.¹⁰⁰

Bir şeyhin inâbe vermesi ve ahd alma merasimi Kâdirîler'de ek-seriya cumartesi günü güneş doğmazdan önce başlar ve tevhihânede yapılır. Rûmî kolu mensupları ise Kâdirîhâne'de pîrin ayak ucunda yapmışlardır. Biat için şeyh ve mürit adayı gusûl abdestli olmak üzere karşılıklı diz dize otururlar. Şeyh efendi ve mürit kalbinden bütün dü-şünceleri atarak, her ikisi de tarîk-i aliyyenin şartlarından mürit üzerine hâsıl olacak şeyin kabulü için Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ve Hz. Peygam-ber'e tevessül ederek, şeyh efendi elinin ayasını müridin elinin ayasına koyar ve müridin baş parmağını parmaklarıyla sıkıca kavrar ve mürit de şeyhin baş parmağını parmaklarıyla tutar. Birlikte şu duayı okurlar:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين أستغفر الله العظيم الذي لا إله إلا هو الحي القيوم وأتوب إليه وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم.

(Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım. Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Âlemlerin rabbi Allah'a hamdolsun. Pek yüce olan Allah'tan mağfiret niyaz ederim. O'ndan başka ilâh yoktur. O hay ve kayyûmdur. O'na tövbe ederim. Allah'ın salâtüselâmî efendimiz Hz. Muhammed'e, O'nun Ehl-i beyt'ine ve ashabına olsun).

Ardından şeyh efendi müride şu ifadeleri tekrarlamasını em-reder:

اللهم إني أشهدك وأشهد ملائكتك وأنبيائك ورسلك إني قد قبلتك شيخاً في الله ومرشداً وداعياً إليه.

(Allahım! Ben seni, meleklerini ve peygamberlerini şahit tu-tuyorum ki ben seni Allah için şeyh olarak kabul ediyorum. Senin mürşit ve Allah'a davetçi bir kimse olduğunu kabul ediyorum).

Akabinde şeyh efendi onu müritliğe kabul ettiğini beyan için şöyle der:

اللهم إني أشهدك وأشهد ملائكتك وأنبيائك ورسلك إني قد قبلت ولدأ في الله فاقبله واقبل عليه وكن له ولا تكن عليه وثبته وأيده.

.....

100 Gürer, *Abdükâdir Geylânî*, s. 236-241.

(Allahım! Ben seni, meleklerini ve peygamberlerini şahit tutuyorum ki ben onu bir evlâdım olarak kabul ettim. Allahım sen de onu kabul buyur. Onun lehinde olup aleyhinde olma Allahım. Onu sabit-kadem eyle ve onu daima teyit eyle).

Bundan sonra şeyh efendi müridin sağ kulağına şunları söyler: “Benim mânevî evlâdım, bundan sonra büyük günahları işleme. Küçüklerinde de ısrar etme! Allah'ın kitabı ve Restûllullah'ın sünnetiyle amel etmen ve şeriatla hakikatı cemetmen üzere sana inâbe verdim.” Mürit ise hepsini birer birer kabul ettiğini söyler. Şeyh efendi Feth sûresinin 10. âyetini okur, ardından münasip bir dua ile merasimi bitirir.¹⁰¹

Bu tür bir biat töreni, Kâdiriyye'deki farklı biat merasimlerinden sadece biridir. Okunan dualarda farklılıklar olduğu gibi bazı intisap merasimlerinde şeyh efendi dervişin saçından keser, sonunda da müride Yâsîn sûresinin 58. ile İsrâ sûresinin 82. âyetlerini ve üç kere Fâtiha ve İhlâs sûrelerini üzerine okuduğu bir bardak saf veya şekerli su veya yağ içirir.

Şeyhin inâbe vermesi ile yola intisap eden derviş, yoldaki sebat ve gayreti, istidadı ve değişen hallerine göre özellikle tekke hizmetlerinde bir rütbe sahibi olabilir. Müritlikten sonraki ilk rütbe çavuşluk; daha sonra ise nakıblıktır. Bunlar için de ayrı merasimler yapılmaktadır.¹⁰²

Kâdiriyye'de Etvâr-ı Seb'a ve Letâif-i Seb'a

Yedi esmâ üzere seyrüsülûkü benimsemiş Kâdirî kollarında, genellikle usul esmâları özellikle dördüncü esmâya kadar aynıdır. Bundan sonraki esmâda farklılıklar olduğu gibi fûrû esmâları da kollarına göre değişiklik arzeder. Bu türden farklılık, her makama mahsus çekilecek esmânın adedinde de ortaya çıkmaktadır.¹⁰³

Eşrefî dervişleri lâ ilâhe illallah, Allah, hû, Hak, hay, kayyûm, kakhâr usul esmâsına ilâveten settâr, müheymin, bâsıt, vedûd, hâdî

•••••••••

101 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 31^b-32^a. Farklı uygulamalar için bk. *el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye*, s. 19-20.

102 *Usûlü't-tarîkati'l-Kâdiriyyeti'l-aliyye*, vr. 8^b-10^b.

103 *el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye*, s. 11-18.

isimleri ile seyrüsülûk yaparlar. Rûmiyye kolunda ise usul esmâsı Eşrefiyye'deki gibi olup fûrû esmâsı vehhâb, fettâh, vedûd, vâhid, ahad, sameddir.¹⁰⁴

Kâdiriyye'nin bazı kollarında dervişlerin istidadına göre letâif-i seb'â zikri verildiği de görülmüştür. Bu usulde derviş ilk latife olan kalpten başlayarak 5000 defa ism-i celâli (Allah) zikreder. Bu latife-nin kırmızı olan nuru zuhur edinceye kadar zikre devam eden sâlik, diğer latifeler için de bu tertip üzere zikre devam ederek seyrüsülûkünü tamamlar.¹⁰⁵

Kâdiriyye'de Râbita, Teveccüh ve Murakabe

Nakşibendiyye'nin seyrüsülûk usulü olarak bilenen bu tür uygulamalar Kâdiriyye'de de mevcuttur. Râbitadan maksat şeyhi muhabbet ile gönülde tutmaktır. Kâdiriyye'de râbitanın esasının, Pîr Geylânî halifelerinden Osman es-Sarîfînî'ye dayandığı ileri sürülebilir. Zira Şeyh Osman'ın, Abdülkâdir-i Geylânî'ye kemal üzere râbitasından dolayı ismini Allah'ın esmâsı gibi diline vird edindiği, ulaştığı bütün mânevî makamlara onun isminin bereketiyle nâil olduğu rivayet edilmiştir. Râbita yapılacak şeyhin mürşid-i kâmil olması gerekir. Aksi halde râbitanın ona bir faydası olmayacaktır. Ayrıca zikrullahla da meşgul olmak lâzımdır. Sâlikin nefsinin bilip Hakk'ı bulması ve küllî zevke vâsıl olabilmesi için, zikir, tefekkür, ibadet ve taatlerle birlikte olan râbita en yakın yoldur.

Teveccüh, sâlikin mürşidinin gönlünü kapı telakki edip, yüzünü o kapıya dönük tutup, yoldaki matlûbunu ve kendine dair olan her hususu ondan talep etmesi, nazarını bir an bile o kapıdan ayırmayıp nazarının daima mürşidinin kalbine dönük olmasıdır. Sâlik bu yolla ulaşacağı mânevî zevk ile melekût âlemine yükselir.

Murakabe ise sâlikin gönlünden, cemâl-i bârî için zatının tecellisinin gelişini beklemesidir. Bu seyr ilallah mertebesidir. Mürşidin sâliki terbiyesi bu makama kadardır. Usul olarak murakabe çeşitli şekillerde yapılır. Meselâ sâlik iki dizi üzerine oturur. Karnını uyluklarına yapıştırıp dirseklerini yere dayar ve "Yer üzerinde bulunan her

•••••

104 Mehmed Rifat Efendi, *Risâle-i Sülûk-i Kâdiriyye-i Eşrefiyye*, vr. 26^a-29^a;
Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 28^b-29^a.

105 Azamat, "Kâdiriyye", s. 133.

canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi rabbinin zatı bâki kalacak” (Rahmân 55/26-7) veya “O’nun zatından başka her şey helâk olacaktır” (Kasas 28/ 88) âyetlerini okur. Bu esnada kendini ölmüş tasavvur edip bu tefekkür ile kalır. Murakabeye kemaliyle devam eden dervişe müşahede zuhur edip hakka’l-yakîn mertebesine ulaşır.¹⁰⁶

Kâdiriyye’de Halvet

Kâdiriyye yolunu karanlıklar âleminde nurlar âlemine kadem basılacak yol olarak niteleyen Kâdirî büyükleri, yolun ten-perverlik değil mücadele yolu olduğunu ısrarla vurgulamışlar¹⁰⁷ ve bu minvalde uygulamalar ihdas etmişlerdir. Meselâ Kâdirîhâne’de İsmâil Rûmî’ye ait sadece kendi sığabileceği genişlikte bir “odacık”tan söz edilmektedir. Daha sonraları muhtemelen tevhihânedeki vaaz kürsüsünün altında kalan, âdeti bir mahzen niteliğindeki bu mekânda vakitlerinin çoğunu ibadetle geçirmiştir. İsmâil Rûmî, dervişlerini uyanık tutmak amacıyla, saçlarından kendilerini asmaları için yedi derviş hücresinin tavanına halkalı çivi taktırmıştır.¹⁰⁸ Tekkenin iç dizaynına ilişkin bu bilgiler, Şeyh Rûmî’nin dervişlerine şiddetli bir riyâzet ve mücadele ile seyrüsülûk yaptırdığını göstermektedir. Nitekim onun sülûküne her mürit dayanamadığı için bazılarını Rûmiyye usulünce değil Eşrefî usulüne göre terbiye etmiştir.¹⁰⁹

Kâdiriyye’de tek bir halvet uygulamasından söz edilemez. Meselâ Eşrefîler’de derviş halvette iken teheccüt, istihâre, duhâ ve tesbih namazlarını kılar, Abdülkâdir-i Geylânî’nin salât-ı kübrâsıyla Kur’ân-ı Kerim’den 100 âyet okur ve günlük zikrine devam eder. Halvet bahsinin anlatıldığı bir başka eserde ise halvette iken beş vakit namaz dışında başka bir namazın gerekmediği bildirilmektedir. Son derece dar ve kuş gözü kadar delik olmayacak şekilde karanlık bir odada halvete girmeye niyet eden sâlik, öncelikle iki rekât namaz kılıp ehl-i imana dua ile başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün enbiya, evliya ve pîr-i tarîkattan istimdat niyaz ederek kibleye karşı oturur ve Mü’minûn sûresi 29. âyetini okur. Artık bundan sonra

•••••

106 Mehmed Rifat Efendi, *Tuhfetü’l-devhateyn*, vr. 68^a-69^b, 70^b-71^a.

107 Ahmed Muhyiddin Efendi, *Fütüvvetnâme-i Tarîk*, s. 112.

108 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü’r-riyâzi’l-âliye*, vr. 290^b.

109 Vicdânî, *Tomar*, s. 54.

gözleri kapalı sürekli kelime-i tevhidi söyler. Halvetnişin olana, tahammülüne göre başlangıçta yirmi dört saatte bir çorba ve arpa ekmeği, otuz günden sonra badem yağıyla pirinçli bulamaç gıda olarak verilir.¹¹⁰

Kâdiriyye’de Bazı Müeyyideler ile Terbiye

Bir müşşid-i kâmil ile ahitleşen sâlikin yolunda ilerleyebilmesi ve müşşidinin feyzinden nasiplenebilmesi için mutlaka riayet etmesi gereken kurallar vardır ki bunlar “âdâb-ı mürid” başlığı altında dervişlere rehber olması için yazılmıştır. Müritten beklenen şey biat ettiği günden itibaren benliğini yok etmeye gayret etmek ve tam bir teslimiyettir. Zira şeyhine karşı muhalif ve inatçı bir tavır içinde olan derviş yolda kalır. Kâdirî yolunda şeyhine riayet etmeyip söz tutmayan derviş üç gün seyahat ettirirler. Yine muhalefet ederse yedi gün seyahat verirler. Devam ederse şehirden çıkarırlar. Ancak bu seyahat ettirmenin şeyhe bağlı olup, dilerse zâhiren dilerse bâtinen olabileceği söylenmiştir.

Tarikatın şeriatına aykırı davranan Kâdirî dervişlerine ise şeyh tarafından tekbir ile üç adet darb-ı turre¹¹¹ suretiyle ceza verilir. Tekrarında yedi kere yine işlerse on iki darp ile cezalandırılır. Bu darp kırka kadar devam edebilir.

Usul gereği tarikatta şeyh, hilâfet alana kadar dervişlerine ayağa kalkmaz. Zira ilk şeyhler bir dervişe ayağa kalksa, diğerleri bu hareketinden dervişin sülûkünü tamamladığını anlarmış. Bazı seyrü-sülûkünü tamamlamamış dervişe ikram gösterilmesi ise tâzir kabul edilmiştir.

Bu yoldaki bir sâlik hevâ ve heveste iken sâbit-kadem olamaz. Zira yolun erenleri her hâlûkârda dervişleri terbiye ederler. Kabul etmeyeni incitirler. Hatta bazı dervişler rüyasında kendisinin zindana konduğunu görürler. Suçum nedir? diye feryat ettiklerinde, gülü başından çıkar seni affedelim, diyerek gülü alırlar.

••••••••
110 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü’r-riyâzi’l-âliye*, vr. 30^b-31^a; *el-Füyûzâtü’r-rabbâniyye*, s. 51-52; Azamat, “Kâdiriyye”, s. 133-134.

111 Darb-ı turre: Bir kumaş parçasını düğüm yapıp cezalandırmak maksadıyla vurmaktır.

Kâdirî dervişleri afyon, afyon şurubu (berş) ve bunun dışında keyif verici şeylere devam ederse cünûn hali gelir ve fakirliğe mâruz kalırlar. Bazan sıkıntıdan sıkıntıya düşerler. Çünkü meşâyih bundan menetmişlerdir. Bu tarika mecnun kişi intisap etse akli gelir, saralı girse kurtulur, fakir girse zengin olur. Şeyhten yüz çevirdiği anda ise eski haline döner. Bu hal biatın edeplerine riayet edilmemesinden kaynaklanır. Zira edepsiz tarikatın pîrleri himmet etmezler.¹¹²

Kâdirî Zikri

Kâdirî şeyhleri zikirde usul olarak hem hafî (sessiz) hem ceh-rî (sesli) zikri benimsemişlerdir. Çünkü Pîr Abdülkâdir Geylânî'nin sohbet şeyhi Hammâd ed-Debbâs tarîk-ı hafiyeden, hırka şeyhi Ebû Saîd el-Muharrimî ise tarîk-ı cehriyyedendir. Bu sebeple umumi olarak Kâdirîler toplu zikirlerinde cehri/kıyamî usulü tatbik etmişler ve mûsiki aletlerini kullanmışlardır. Zikirde ilk defa kudüm kullanan Pîr Geylânî'nin oğlu Şeyh Abdürrezzâk'tır.¹¹³ Diğer erkânda olduğu gibi zikrin uygulanış biçimi de tarikatın kollarına göre farklılık gösterir. Anadolu'da yaygın olan Eşrefiyye ve Rûmiyye kollarında kıyamî zikir yanında Halvetîler'de olduğu gibi devran âyinine de önem verilmiştir.

Eşrefî dergâhlarında genellikle perşembe akşamı, İstanbul'daki Kâdirîhâne'de ise salı akşamı yapılan zikir âyini, dervişlerin hilâl şeklinde zikir halkası oluşturup oturmalarından sonra şeyhin Fâtîha okumasıyla başlar. Sonra topluca tasavvuf çevrelerinde "arûs-i salâvât" diye tanımlanan Pîr Geylânî'nin "Kibrît-i Ahmer" adı verilen evradı özel bestesiyle okunur. Ardından belli sayıda tevhit ve ismi celâl zikri başlar. Bu sırada zâkirler, zikrin gidişine uygun ilâhiler ve serbest kasideler okurlar. Perde kaldırmak denen, zikrin sesinin tizleşmesi ile zikir hızının artırılması usulü Kâdirî zikirinde de vardır. Bir zâkirin aşr-ı şerif okumasıyla kuûdî zikir tamamlanır. "Cem' olmuş dervişleri pîrim Abdülkâdir'in" sözleriyle başlayan ilâhinin topluca okunmasıyla kıyamî zikre geçilir. Bazı kaynaklarda Eşrefoğlu'nun "Tecellî şevk-i didârın beni mest eyledi hayrân / Ene'l-Hak sırrını candan ânınçün kılmazam pinhân" matla'lı şathiye türündeki manzumenin, "Çürümüş tenlere bir defa eğer dersem bi-iznî kum /

•••••••••

112 Ahmed Muhyiddin Efendi, *Fütüvvetnâme-i Tarîk*, s. 112-113.

113 Mehmed Rifat Efendi, *Tuhfetü'd-devhateyn*, vr. 64^{a-b}.

Yalın âyâğ u baş açık dururlar kamusu uryân” beyti söylenirken kıyam zikrine kalkıldığı söylenmektedir. Yine belli sayıda esmâ okunduktan sonra kalbî zikre geçilir. Bu esnada kudüm, bendir, halile, nevbe gibi vurmalı sazlar da kullanılmaya başlanır. Daha sonra devrana geçilir ve âyin dua ile biter.¹¹⁴

Anadolu Kâdirliği’nde İsmâil Rûmî’nin içtihadı ile başladığı söylenen devran zikrinin daha önce icra edildiği bilinmemektedir. Ayrıca Eşrefiler’in Sünbülî ve Şâbânî tariklerinden aldıkları ve “Eşrefî devranı” olarak bilinen bu âyinde. Sünbülîler’deki gibi kalbî Hak ismi zikredilmeyip, adımlar sola değil sağa doğru atılır, zikir halkası da sağa doğru döndürülürdü.¹¹⁵

Kâdirî-Müştakiler’in gayet vecd ile âşikane zikrettikleri ve çoğunlukla da semâ ettikleri bilinmektedir. Ancak onların semâi Mevlevî semâından farklı olarak cehrî zikir ile ve son derece coşkulu biçimde yapılmaktaydı.¹¹⁶

Şam, Kudüs ve çevresinde yayılmış olan Sumâdî kolu mensupları davul (tabl) ve def gibi mûsiki aletleri eşliğinde semâ ederek zikretmişlerdir. Sumâdî dervişlerinin Şam’daki âsitâneleri ve özellikle de Emevî Camii’nde yaptıkları coşkulu ve cezbeli semâ âyinleri dönemin ulemâ ve meşâyihinin dikkatini çekmiş, kendisi de bir Kâdirî olan İbrâhim b. Ali ed-Deyrî (1413-1475) onların davul eşliğinde semâ yapmasına karşı *en-Nasîha li-def’i’l-fazîha* adlı bir kitap telif etmiştir.¹¹⁷

Hindistan Kâdirîleri, Abdülkâdir-i Geylânî’nin Hallâc-ı Mansûr hakkındaki sözlerini tarikat âyinlerinde kullanmışlar, zikir meclislerinde Hallâc’ın menkıbelerini okumuşlardır.¹¹⁸

Kâdirîyye’de Derviş Çeyizi

Kâdirî dervişleri diğer yolların müntesipleri gibi hem kendi tarikatlarını hem de tarikattaki makamlarını zâhirde ifade eden taç,

••••••••

114 İnançer, “Kâdirilikte Zikir Usulü”, s. 378; Revnakoğlu Arşivi, 176/97c; ayrıntılı bilgi için bk. Uçman, “Eşrefiyye Dergâhlarında Yapılan Âyinler”, s. 48-49.

115 Revnakoğlu Arşivi, 101/80.

116 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 163.

117 Çakır, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, s. 321-324.

118 Kara, *Dervişin Hayâtı*, s. 69.

hırka, kemer, saç salıvermek gibi tarikat kıyafet ve sembollerini üzerlerinde taşımışlardır. Kâdirî şeyhleri, yolun ehline vakti geldiğinde sırasıyla gül, kudüm ve sancak vermişlerdir. Umumiyetle üçüncü esmâya gelen dervişin yedi terkli taç giymesine izin verilmiş, üçüncüden evvel giyilmesine müsaadeden kaçınmışlardır. Ancak o isme varıncaya kadar dervişin ve muhibbin kullandığı başlığın üzerine gül dikmeye izin vermişlerdir. Gül dikmeye izni olan derviş zengin veya fakir ihvanına lokma yedirmesi gerekmektedir. Zira her birinden “mübarek ola” diye nefes almakta çok fayda görülmüştür. Eşrefiler dışındaki dervişlere, alınına ve şakaklarına ustura vurmamak şartıyla saç uzatılmasına ruhsat verilmiştir. Dervişlere verilen cihâz-ı tarîk (tarikât çeyizi) kimine işaretle kimine de himmetle verilmiştir.¹¹⁹

Kâdirî Gülü ve Taçları

Kâdirî pîrlerinin içtihatları neticesinde şeyhler ve dervişler muhtelif taçlar kullanmışlardır. Abdülkâdir-i Geylânî'nin başına sarık sardığı bilinmektedir. Tarikatta ilk defa tâc-ı şerif giyen oğlu Abdürrezzâk'tır. Kimilerine göre giydiği taç altı veya on iki dilimlidir. Ayrıca dört terkli ve müjgânlı sikkenin de onun içtihadı olduğunu söyleyenler vardır. Elifî denilen iki terkli, müjgânlı ve bedâhe işlemeli tac, Hindistan Lahor Kâdirî şeyhlerinden Seyyid Bahâeddin'in içtihadıdır. Bektaşî tacı ve Mevlevî sikkesine benzeyen bu tacı eğer meşâyih giyerse destar sarardı. Taç veya sikkeye servi işlemesi yine Acem diyarı Kâdirî meşâyihinden Seyyid Ali Cemâleddin'in içtihadıdır. Nakşibendiyye'den Özbekî ve Kalenderî kolunun da kullandığı “seyfî” denilen iki terkli ve üstüvâsı arkaya doğru olan taç ise yine Kâdirî şeyhi Cemâleddin Buhârî tarafından kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁰

Kâdirî tarikât tacının en önemli şiarı olan Kâdirî mührünün veya Kâdirî gülünün sembolik anlamı Abdülkâdir-i Geylânî'ye dayanmaktadır. Menkıbeye göre, Pîr Geylânî Bağdat'a geldiğinde Bağdat şeyhleri kendisine suyla dolu bir tas gönderdiler. Bunun anlamı “Bağdat meşâyih ile dolu” demektir. Hadise kış mevsiminde oldu. Hz. Geylânî o tasa bir gül koyup getirene, “Var selâm söyle, bir gül ile su taşmaz” buyurdu. Şeyhler bunun mânasını anlayıp, “Bu şeyh

•••••••••

119 Ahmed Muhyiddin Efendi, *Fütüvvetnâme-i Tarîk*, s. 112-113.

120 İstanbulî, *Mecmûatü'z-zarâif*, s. 43, 45, 52, 63-64.

hepimizin şeyhidir” diyerek onu karşıladılar. Bu gül Geylânî’ye ihsan edilmiş “kudret gülü” kabul edilmiş ve müritlerin bunu kullanmasının Hz. Pîr’in bir içtihadı olduğu söylenmiştir. Diğer tarikat mensupları da Kâdirîler’i örnek alarak taçlarında gül kullanmışlardır. İlk olarak Kâdirî gülünü tacına işleyen yine Abdürrezzâk’tır. Bu sembolü Anadolu’ya getiren ve burada zuhur eden kollar için bir tarikat şiarı olmasını sağlayan ise Eşrefoğlu Rûmî’dir. “Eşrefî gülü” olarak bilinen dervişlerin giydikleri başlıklardan mezar taşlarına kadar Eşrefîliğin sembolü olan gül, tacın üst kısmında merkezden dışa doğru üç katlıdır. Beyaz çuha üzerine işlenen bu dairelerin ilk katı, İslâm’ın beş esasına işaretle beş yapraklı; ikincisi, imanın altı şartını işaretle altı yapraklı; üçüncü kat ise Fâtiha sûresine işaretle yedi yapraklıdır. Tamamı on sekiz yapraktan ibarettir. Allah’ın “hay” ismine ve Hz. Peygamber’in on sekiz bin âlemin nebîsi olduğuna işaret eder. Basmelenin on dokuz harfine işaretle on dokuz tuğlî ve yedi esmâyı ifade eden yedi renkte ibrişim ile dikilen ve ortasında beş köşeli Süleyman mührü bulunan Kâdirî gülünü çuha üzerine dikerek giyen ilk Kâdirî şeyhi ise İsmâil Rûmî’dir ve bu gül “İsmâilî gülü” olarak bilinir. Yeşil çuha üzerine içleri beyaz dairelerden oluşan gül “Bağdâdî gülü”dür. Kâdirîler’in taçlarına işledikleri bir diğer gül ise Eşrefoğlu Rûmî’nin hanımı ve şeyhi Hüseyin Hamevî’nin kızına nispetle bilinen, on sekiz köşeli kafeslerden ve kafesler içinde on dokuz noktadan müteşekkil “kız gülü”dür.¹²¹

Eşrefoğlu Rumî altı terkli üstünde pul olan Bayramî tacını, şeyhi Hüseyin Hamevî’nin emri üzerine pulu kaldırarak yedi terkli Eşrefî tacına dönüştürmüştür. Bu yedi terkli tacın beyaz abâdan (çuha) yapılması, Eşrefoğlu’nun ilk mürşidi Hacı Bayrâm-ı Velî’ye hürmetinin bir sembolüdür. Zira Hacı Bayram, soğuktan ayaklarını muhafaza etmesi için müridine bir keçe hediye etmiştir. Eşrefoğlu ise bunun ayağa değil başa daha lâıyk olduğuna hükmederek başına koymuş,¹²² böylelikle Eşrefî tacı her iki şeyhinin hatıralarından izlerle teşekkül etmiştir.

Eşrefiyye tacından farklı olarak kreme yakın beyaz renkte, üst ortasında kendi çuhasından düğmeli, sekiz terkli Rûmî tacını İsmâil

••••••••••

121 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü’r-riyâzi’l-âliye*, vr. 34^a; Kara, “Gül Risalesi”, s. 15-16; İstanbul, *Mecmûatü’z-zarâif*, s. 208-209.

122 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü’r-riyâzi’l-âliye*, vr. 33^{a-b}.

Rûmî içtihat etmiştir.¹²³ Kâdirîhâne postnişinlerinden Abdurrahman Efendi, kayınpederi Halvetî-Sinânî şeyhi Hasan Efendi'den dolayı teberrüken giydiği Sinânî tacına, Kâdirî gülü koymuş, Kâdirîhâne şeyhleri hususi günlerde bu tacı kullanmışlardır.¹²⁴

Mustafa Resmî Efendi sekiz dilimli, beyaz ve yeşil; halifeleri ise turuncu renkte ve tepesinde düğme yerine İsmâîlî gülü veya Bağdadî gülü işli tâc-ı şerif ile pamuktan yapılmış on iki terklı tacı giymişlerdir. Resmîye kolu müntesipleri, taçlarının mihraplarına işledikleri serviye cânâna kavuşma arzusunun sembolü, mânevî ölümün sırrına mazhar olmaya işaret kabul etmişlerdir.¹²⁵

Kâdiriyye'nin çok yaygın olmayan Zenbûriyye-i Sâdıkiyye koluna mensup postnişin ve halifeler dört terklı, altı renk ibrişimle bedâhe nakışları işli, mihrabına elif hattı yerleştirilmiş, tepesinde Kâdirî gülü bulunan tacı giymişlerdir.¹²⁶

Kâdiri Kemerî

Dört halka bir hizada ve dört halka farklı bir hizada olmak üzere halkalarla süslü bir kemerdir. İlk dört halkanın mukabilinde dört çengel vardır. Her bir dört halkanın arası bir miktar fâsıladır. Halkalar gümüş veya altından olamaz. Kemerde halka ve çengellerin olmasının bir sebebi, dervişler riyâzette iken açıklıktan zayıf düştükçe bellerini sıkmalarına imkân vermektir. Kâdirî dervişlerinin kullandığı bir diğer çeşit kemer de pamuk ipliğinden yapıldı.¹²⁷

Kâdiri Merasimleri

Bütün tarikatlara bağlı tekkelerde özellikle de âsitânelerde bayram haftalarına mahsus merasimler tertip etmek bir gelenek haline gelmiştir. İstanbul Kâdirîhânesi pîr makamı olduğu için tarikat geleneğinde sadece buraya özel icrâlar ve törenler mevcuttu. Meselâ evrâd-ı kebîr yalnız bayram haftalarında okunurdu. "Aşkınla ol

•••••

123 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 34^b

124 Revnakoğlu Arşivi, 183/77.

125 İstanbulî, *Mecmûatü'z-zarâif*, s. 64, 79, 87.

126 İstanbulî, *Mecmûatü'z-zarâif*, s. 66-67.

127 Mehmed Rifat Efendi, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye*, vr. 35^b-36^a.

âşıkın / Sıdkınla ol sâdıkın / Mahbûbudur hâlikın (efendim) / Sul-tan Abdülkâdir'in" sözleriyle başlayan Eşrefoğlu'na ait segâh makamında bestelenmiş kıyam ilâhisi yine bayram haftalarında sadece Kâdirihâne'de meşkedilirdi.¹²⁸

Kâdirihâne şeyhlerinin diğer tekke şeyhlerinin yakınlarıyla yaptıkları evlilikler, tarikatın kültür ve folklorunu belirleyen bazı formların ve âdetlerin gelişmesine vesile olmuştur. Kâdirihâne şeyhlerinden Mehmed Efendi, Cerrâhî Âsitânesi postnişini Yahyâ Efendi'nin (ö. 1770) kızıyla evlenmişti. Bu sebeple Yahyâ Efendi, Kâdirî damadı âsitâneye geldiği zaman Geylânî'ye hürmeten mukabele günlerinde salât-ı kutbiyyeden sonra Kâdirî evradını okuyarak devranı damadına bırakmıştır. Mehmed Efendi de "hû" isminden sonra "il-lallah hay" ile Kâdirî usulüne göre devran yapmıştır. Onların ihdas ettiği bu uygulama daha sonraki Cerrâhî ve Kâdirî şeyhleri arasında bayram kutlamalarında gelenek halinde devam ettirilmiştir. Bu âdete göre ramazan ve kurban bayramı haftalarında önce pazartesi günü Kâdirihâne şeyhi Cerrâhî Âsitânesi'ne gelir, âyin esnasında postnişin ve sertarik arasında yerini alırdı. Salât-ı kutbiyyeden sonra Cerrâhî postnişini Kâdirî evradını okuyarak kelime-i tevhid başlar, devranın idaresini Kâdirihâne şeyhine bırakırdı. Âyin bitip dergâhtan ayrılırken meydancı dede paşamalıktan Kâdirihâne şeyhinin önünde buhurdanlık çekerek dergâhın kapısına kadar kendisini teşyî ederdi. Ertesi salı günü ise Cerrâhî Âsitânesi postnişini Kâdirihâne'ye gider, maksûre içinde bulunan İsmâil Rûmî'nin postunun önünde otururdu. Burada da devranın idaresi kendisine ikram edilirdi. Bu usul dergâhların kapanış tarihi olan 1925'e kadar hiç terkedilmeden devam ettirilmiştir.¹²⁹

Kâdirihâne'nin tarikat geleneklerinden bir diğeri de "erbaîn helvası"dır. Helva etvâr-ı seb'aya işaretle dergâh mensuplarından veya aynı tarikattan Fâtiha okumaya izinli yedi kişi tarafından kelime-i tevhid ve hatimle pişirilirdi. Piştikten sonra tekkede hazır bulunanların turşu ile belli bir âdap içinde lokma ettiği helva, ayrıca özel bir merasimle saraya da gönderilir, padişah da buna karşılık tekkeye yirmi kurban ve elli altın ihsan ederdi. Bu merasime katılamayan eşe

••••••••••

128 Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf*, s. 104-105.

129 İbrâhim Fahreddin, *Envâr*, III, 167-169.

dosta, komşulara, bilhassa hasta ihvanın evlerine ve fakir fukaraya erbañ helvası ulaştırılarak ikram edilirdi.¹³⁰

Diğer pek çok tarikat âsîtanelerinde yapılan aşure de Kâdirî-hâne'de muharremin onuncu günü “muharrem aşuresi” adıyla, diğeri de on muharremden sonraki ikinci salı günü “safer aşuresi” adıyla yapılmaktaydı. Kâdirîler'e mahsus aşurenin özelliği, kaymaklı olup bu kaymağın sıcak aşure tabağında erimemesidir.¹³¹

“Köfteli çorba” pişirmek Eşrefîler'in Bursa'daki tasavvuf ve tekke yaşantısına âhenk getiren meşhur âdetlerinden biridir. Hatırası Hz. Pîr Eşrefzâde ile Abdal Mehmed arasında geçen bir hadiseye dayanmaktadır. Her yıl ramazan ve kurban bayramlarının ikinci günü gerçekleştirilen bu merasim, sadece Eşrefîler'e mahsus olmayıp diğer tarikat mensuplarının katılımını da sağlayan bir şölen havası içinde icra edilmiştir.¹³²

Cumhuriyet Sonrası Bazı Kâdirîler

İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun pek çok şehir ve kasabasında Kâdirî tekkeleri ve zâviyeleri bulunmaktaydı. Tekkelerin faal olduğu dönemde bu merkezlerden pek çok devlet ricali, din adamı, sanatkâr, zenaatkâr feyiz aldığı gibi bazı zevat özellikle bu irfan mekteplerinde yetişmiştir. Tekkelerin kapatılmasından biraz öncesi ve sonrasında, Cumhuriyet'e geçiş sürecinden başlamak üzere bu kurumların mensupları, şecaat, vefa, sükûnet, halka hizmeti Hakk'a hizmet bilmek gibi yüksek bir irfanın neticesinde hâsıl olan ahlâk anlayışıyla hizmetlerini devam ettirmişlerdir. Dönemin şartlarının gereklerine ve imkânlarına göre kimileri tekke binalarını tarihî ve mânevî bir miras olarak korumaya gayret etmiş, kimileri de çeşitli devlet kademelerinde görev alarak hizmet etmişlerdir. Hangi konum ve ahvalde olursa olsun Kâdirîlik neşvesi taşıyan kişiler nihayetinde istidatlı gördüğü şahsın gönlünü dergâh addedip hem mânevî anlamda irşat vazifesini sürdürmüş hem de sosyal hayatın pek çok alanında sorumluluklarını yerine getirmişlerdir.

•••••

130 Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf*, s. 107-120.

131 Kâdirîhâne'nin son şeyhi Gavsî Efendi'nin oğlu Misbah Efendi'den naklen.

132 Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf*, s. 121-129; Erhan, “Bursa Eşrefîlerinde Köfteli Çorba Ananesi”, s. 299-304.

Eyüp'teki Hâkî Baba Tekkesi son şeyhi Sâdeddin Efendi bu alanda örnek verilecek ilk isimlerdendir. Resmîyye koluna mensup Şeyh Sâdeddin Efendi, aynı zamanda Eyüp'teki Hatuniye Dergâhı'nın meşihatını vekâleten yürütmüştür. Hatuniye Dergâhı, Millî Mücadele yıllarında Anadolu'ya silâh sevkiyatı yapan "mim mim" rumuzlu gizli örgütün Eyüp'teki merkeziydi. Sâdeddin Efendi tekkede başta oğlu Nazmi Efendi (ö. 1990) olmak üzere dervişleriyle birlikte Anadolu'ya silâhların sevk ve idaresini bizzat yürütmüştür. Yaptığı hizmetlerin zaferden sonra yazılıp çizilmesine karşı çıktığı gibi İstiklâl madalyası teklifini de "Biz bu işi madalya almak için yapmadık. Biz derviş adamları. Bize din ve vatan yolunda vâcip olan bir hizmetin karşılığı olarak madalya almak yakışmaz" diyerek reddetmiştir.¹³³ Döneminin en meşhur nevbezenlerinden olan Sâdeddin Efendi, devran usulünü çok iyi bilir ve uygular. Hatta birçok dergâh müntesibine de bu konuda rehberlik etmiştir. Hâl-i hayatında yanan Hâkî Baba Dergâhı'nı harem, selâmlık ve semâhâne olarak yeniden ihya etmiştir. 1931 yılında irtihal ettiğinde vasiyeti gereği Eyüp Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Yahyâ Efendi Dergâhı son şeyhi Abdülhay Efendi (Öztoprak), sohbet halkasında yetiştirdiği talebeleri ile Kâdirî seyrüsülûkünü, eserleriyle tasavvuf irfanını günümüze taşıyan önemli isimlerden biridir. 1886 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, Sultanahmet'teki Kaygusuz Baba Dergâhı şeyhi Kaygusuz İbrâhim Baba'nın halifesi ve halefi Mehmed Sürûrî Efendi'dir. On bir yaşında hıfzını tamamlayan Abdülhay Efendi, on sekiz yaşında Zeyrek'teki Çivizâde Camii'nin imamlığını üstlenmiştir. Birçok devlet memuriyetinde görev almıştır. 1952'de hacca gitmiş, dönüşünde mânevî bir işaretle Yahyâ Efendi Dergâhı Camii'ne tayin edilmiştir. İmamlık görevini maddî ve mânevî memurluk olarak telakki edip camiyi bir ilim ve irfan merkezine dönüştürmüştür. Cuma günleri cuma namazından sonra, pazar günleri de ders odasında kalabalık bir ihvan topluluğunu sohbet yoluyla irşada devam etmiştir. Yine cuma günleri kendisinin de katıldığı bir ders halkasında, Hz. Mevlânâ'nın neslinden *Mesnevî* şârihi Münir Çelebi Efendi (Öztorun) tarafından *Mesnevî* okunmuştur. Hz. Ali'nin, "Ebû Türâb" lakabından mülhem Öztoprak soyadını alan Abdülhay Efendi, 16 Temmuz 1961 tarihinde irtihal etmiş ve

.....

133 Mısıroğlu, *Sarıklı Mücâhidler*, s. 303-310.

Yahyâ Efendi Dergâhı'nın kabristanına defnedilmiştir.¹³⁴ Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî'si* ile Atâullah İskenderî'nin *el-Hikemü'l-ilâhiyye'si* üzerine yaptığı sohbetleri, Seyyid İbrahim Beğen tarafından bir araya getirilerek *Veliler Sofrası: Hikem-i Atâiyye Şerhi* adıyla basılmıştır. Yine mânevî evlâtlarından Mehmed Yektâ Dümer, onun sohbetlerini derlemiş, ardından biyografisini de yazarak *Hak ve Hakikat Yolcularını İrşâd* (İstanbul: Ünsal Yayınları, 1980) ismiyle neşretmiştir.

Kâdiriyye'den feyiz alan isimler arasında Ali Fuat Başgil ve Bekir Sıtkı Sezgin gibi tanınmış şahsiyetler de vardır. Başgil ve Sezgin, Türk düşünce, siyaset ve sanat alanında hizmetleri ve eserleri kadar mesleki ahlâk ve haysiyetleri, vakar sahibi olmaları gibi hususlarda talebelerine numûne-i imtisal olmuş iki isimdir. Kâdirî-Enverî yolunun terbiyesinden geçip, yolun irfan ve neşvesini icra ettikleri mesleklerde tam bir ihlâs ile yaşatmışlardır.

Tasavvufî terbiye ve tekke görgüsüne âşina bir çevrede yetişen Ali Fuat Başgil'in tasavvufa meyil ve ilgisi küçük yaşlarda başlamıştır. Kafkas cephesinde savaşa iştirak etmiş, Paris'te hukuk eğitiminin ardından üniversite ve bürokraside üst düzey görevler almıştır. Hayatı boyunca ilmî haysiyet ve vakarını korumasını bilmiş, gerektiği zaman ilmî kanaatlerini yayın organlarında ve eserlerinde çekinmeden açıklamış, hatta bu uğurda hapse girmeyi dahi göze almıştır. Başgil'in düşünce ve tavırlarında müşidi Bekir Sıtkı Necmeddin Efendi'nin etkisi büyük olmuştur.¹³⁵ Aslen Ispartalı olan Bekir Efendi (ö. 1942), Osman Şems Efendi'nin halifesi ve Aydınoglu Dergâhı'nın son şeyhidir. 1925'ten sonra Haseki Hastanesi karşısındaki Geyci Hatun Camii'ne imam-hatip olarak tayin edilmiştir. İrşat vazifesine, namaz vakitleri dışında camide yaptığı özel sohbetlerle devam etmiştir. Hâfız ve mevlithan olan Bekir Efendi'nin etrafında İstanbul ve Isparta'da ilim ve kültür seviyesi yüksek, mûsiki ile yakından ilgisi olan zatlar toplanmıştır.¹³⁶ Bunlardan biri olan Ali Fuat Başgil, tahminen 1934'te yatsı namazı kılmak için geldiği Geyci Hatun Camii'nde müşidiyle tanışmıştır. Bu karşılaşma şöyle anlatılmaktadır: Namaz sonrası ihvanın, âdet üzere Bekir Efendi'yi dinlemek için üst kata

•••••

134 Öztoprak, *Hak ve Hakikat Yolcularını İrşâd*, s. 353-366.

135 Özçelik, "Başgil, Ali Fuat", s. 128-130.

136 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 198-199; Okudan, "Aydınoglu Tekkesi Son Postnişini", s. 270-289.

çıktığını farkedenden Ali Fuat Başgil, Bekir Efendi'nin dervişi Ahmed Efendi'ye bunun sebebini sorar. Ahmed Efendi'nin üst katta sohbet olduğunu, dinlemek isterse kendisinin de katılabileceğini söylemesi üzerine sohbet davetini kabul eder. Mihraptayken tam olarak görmediği Bekir Efendi ile karşılaşınca onun çocuk yaşlarında rüyasında gördüğü zat olduğunu farkederek. O esnada Bekir Sıdkı Efendi, Ahmed Efendi'ye tıpkı şeyhi Osman Şems Efendi ile ilk karşılaştığında şeyhinin kendisini götüren paşaya söylediği gibi, "Ahmed Efendi, kavuşturduñ âşıkı mâşukuna" der. Bunun üzerine Başgil, hemen Bekir Efendi'nin ellerine sarılır ve o gece biat eder. Ahmed Efendi, Ali Fuat Başgil'e tarikat âdâp ve erkânını, dersini öğretmesi için rehber tayin edilir. Üç gün içinde gördüğü rüyaları rehberine anlatan Başgil'in dersi yükseltilir. Dördüncü gün Ahmed Efendi, kendisini Bekir Efendi'ye götürdüğünde, bundan sonra Başgil ile bizzat kendisinin ilgileneceğini söyler. Ali Fuat Başgil 1967'deki vefatına kadar hizmet ve eserleriyle bu yoldan kesbettiği feyzi yaşatmış ve vasiyetinde de bir dervişe yaraşır mahviyeti ifade etmiştir.¹³⁷

Bekir Efendi'nin önde gelen bir diğer halifesi Bekir Sıtkı Sezgin'in babası Hâfız Hüseyin Efendi'dir. Mürşidinin vefatına kadar Geyci Hatun Camii'nde müezzinlik yapmıştır. 1950'lerde Isparta eşrafının daveti üzerine oraya gitmiş ve Isparta Ulucamii'nde imamlık yapmış ve hâfız yetiştirmiştir. Talebeleri tarafından tasavvufi yönü bilinmeyen Hüseyin Efendi, mürşidinden kendisine intikal eden müritlerin terbiyesiyle meşgul olmuş, sadece kabiliyetli gördüğü yeni müritleri kabul etmiştir. 1969'da irtihal eden Hüseyin Efendi, Isparta Halife Sultan Mezarlığı'na defnedilmiştir. Kendisinden sonra mânevî emanet, yaşlı müridelerinden bir hanımın gördüğü rüya üzerine oğlu Hâfız Bekir Sıtkı Sezgin'e verilmiştir.¹³⁸ Bekir Sıtkı Sezgin'in henüz beş yaşlarındayken tanıştığı, babasının mürşidinin görev yaptığı Geyci Hatun Camii'ne herkesten habersiz kaçarak geldiği ve minareye çıkarak ezan okuduğu nakledilmektedir. Bekir Bey'in Kâdiri-Enverî yoldan istifadesi babası Hâfız Hüseyin Efendi vasıtasıyla olduğu bilirse de, "Babamla biz ihvandık" sözü onun çocuk denecek yaşlarda Bekir Sıdkı Necmeddin Efendi'ye intisabının olduğunu göstermektedir. 1 Temmuz 1936 tarihinde doğduğunda ismini veren de Bekir Efendi

••••••••••

137 Okudan, "Aydınöğlü Tekkesi Son Postnişini", s. 289-293.

138 Okudan, "Aydınöğlü Tekkesi Son Postnişini", s. 293-295.

olmuştur. Bekir Bey'in beş yaşındayken Geyci Hatun Camii'nde yapılan hatim cemiyetine Bekir Efendi Enverî tacı ve hırkası giyerek katılmıştır. Tekke yaşantısının olmadığı bir dönemde Bekir Bey bir büyük olarak çevresindekilere rehberlik ederek Enverî yola hizmet etmiştir. Fakat onun asıl hizmeti sesi ve sadasıyla Türk mûsikisi sahasında olmuştur. Allah vergisi mûsiki kabiliyeti çok erken yaşlarda ailesi tarafından farkedilmiştir. Bekir Bey'e mûsiki zevkinin gelişmesinde etkili olan faktörler sorulduğunda, babasının vermiş olduğu eğitimin neticesinde hafif eserlere yönelemediğini, ruhunun da buna müsait olmadığını ifade etmiştir. Mânevî yolda ilerleyişinde temrin ettiği formun, mûsiki sahasında da önemli olduğunu vurgulamak üzere, istidatlı bir kulağın mutlaka fem-i muhsin sahibi bir hocadan dinlemesi gerektiğini söylemiştir. Bir lutuf olarak addettiği mûsiki kabiliyetine hâle getireceğini düşündüğü tavır ve ortamlardan hayatı boyunca uzak durmuştur. İcra ettiği sanatın tavize müsait olmadığını söyleyerek, yetişme tarzı gereği kendisini sadece bu sanatın bekçisi görmüş ve bunun kendisine çok büyük bir mânevî kazanç getirdiğini ifade etmiştir. Nitekim gönül kulağı açık olanlar onun levh-i mahfûzdan okurcasına seslendirdiği sözlerle irşat olmuştur.

Bibliyografya

Klasik Kaynaklar

- Abdülkâdir-i Geylânî, *Abdülkâdir-i Geylânî Dîvânı: Süfî Şiirleri ve Rumuzlu Makaleler*, nşr. Yûsuf Zeydân, haz. Mustafa Utku, Bursa: Sır Yayınları, 2005.
-, *Cilâü'l-hâtır: Yol'un Esasları*, trc. Dilâver Gürer, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2005.
-, *Dîvânü Abdilkâdir Cilânî: el-Kasâidü's-süfiyye, el-makâletü'r-remziyye*, nşr. Yûsuf Zeydân, [baskı yeri ve tarihi yok]: İdâretü'l-kütüb ve'l-matbûât.
-, *el-Fethu'r-rabbânî: Âlemlerin Anahtarı*, trc. Osman Güman, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
-, *Fütûhu'l-gayb: Alemlerin Kapısı*, trc. İlyas Aslan – Derya Çakır, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.
-, *Risaleler*, haz. Dilâver Gürer, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Ahmed Muhyiddin Efendi, *Kebîr-i Tarîk-i Süfiyye Silsilenâmesi*, Kâdirihane Camii Kütüphanesi.
-, *Fütüvvetnâme-i Tarîk*, Mustafa Kaçalın hususi kütüphanesindeki transkribe edilmiş nüsha.
-, *Gülzâr-ı Kâdirî'den Bir Yaprak*, İstanbul: Resimli Kitap Matbaası, 1333 (Revnaoğlu Arşivi A/83).
- Ali İzzet Efendi, *Çorum Evliyaları: Tezkire-i Makâmât*, s.nşr. Ethem Erkoç, Çorum: Lider Matbaacılık, 2002.
- Âlûsî, Mahmûd Şükrî, *Târîhu mesâcidi Bağdâd ve âsâruhâ*, Bağdat: Dârü's-selâm, 1346.
- Bahşî, Muhammed b. Muhammed, *Şemsü'l-mefâhir Zeyl li-kitâbi Kalâidi'l-cevâhir*, Kahire: Matbaatü's-saâde, 1326.
- Baldırzâde, Selîsî Şeyh Mehmed, *Menkıbe-i Eşrefzâde*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2673.
-, *Ravza-i Evliyâ*, haz. Mefail Hızlı – Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yayınları, 2000.

- Bandırmalizâde, Ahmed Münib Üsküdârî, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul: Âlem Matbaası, ts. (aynı eser için bk. Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, s. 187-207).
- Bursevî, Abdullah Veliyyüddin, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 185/1.
- Çelebi, Âsaf Hâlet, *Eşrefoğlu Divanı*, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1944.
- Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
-, *Tarikatnâme*, haz. Esra Keskinliç, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002.
- el-Evrâdü'l-Kâdiriyye*, der. Muhammed Sâlim Bevvâb, Dımaşk: Dârü'l-elbâb, 1992.
- Fârûkî, Muhammed Reşîd er-Râfîî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi menâkıb-ı'l-Kâdiriyye*, Trablusşam: Matbaatü'l-belâga, 1312.
- el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye fi'l-meâsir ve'l-evrâdi'l-Kâdiriyye*, der. İsmâîl b. es-Seyyid Muhammed Saîd el-Kâdirî, Beyrut: el-Mektebetü's-sekâfiyye, 1988.
- Gazzî, Necmeddin, *el-Kevâkibü's-sâire bi-a'yâni'l-mieti'l-âşire*, nşr. Cebrâil Süleyman Cebbûr, Beyrut: Dârü'l-âfâki'l-cedîde, 1979.
- Halebî, Muhammed Râgıb Tabbâh, *Î'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-şehbâ'*, Halep: el-Matbaatü'l-ilmîyye, 1923.
- Hânsârî, Muhammed Bâkır, *Ravzâtü'l-cennât fi ahvâli'l-ulemâ' ve's-sâdat*, nşr. Esedullah İsmâiliyyân, Kum: el-Matbaatü'l-haydariyye, 1390.
- Harîrîzâde, Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü vesâili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 430-432.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ: Silsile-i Meşâyih-i Kâdiriyye*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1318.
-, *Ziyâret-i Evliyâ*, haz. Selami Şimşek, İstanbul: Buhara Yayınları, ts.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006.
-, "Osman Şems Efendi Hazretleri", *Mahfil*, (1341) [1922], III/28, s. 87-88; III/29, s. 112-113; III/32-33, s. 146-147; III/36, s. 183.

- İbn Hacer el-Askalânî, *Tebstürü'l-müntebih bi-tahriri'l-müştebih*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ali en-Neccâr, Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.
-, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, Beyrut: Dârü'l-cfl, 1931.
- İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru sâdır, 1398/1978.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Cize: Hicr li't-tibâa ve'n-neşr, 1997-99.
- İbn Nukta, *et-Takyid li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1988.
- İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.
- İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, Kahire: Vizâretü's-sekâfe ve'l-irşad, 1929.
- İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Nevâf Cerrâh, Beyrut: Dâru sâdır, 1424/2004.
-, *Kitâbü Nesebi'l-hırka: Le livre de la filiation spirituelle*, nşr. ve trc. Claude Addas, Merakeş: Dârü'l-kubbeti'z-zerkâ, 2000.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk*, nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ – Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1992.
-, *Sıfatü's-safve*, nşr. Mahmûd Fahûrî – Muhammed Revvâs Kal'acî, Beyrut: Dârü'l-maârif, 1979.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, Beyrut: Dâru sâdır, 1979.
- İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb fî târihi a'yâni Haleb*, nşr. Mahmûd Hammed el-Fahûrî – Yahyâ Zekerıyyâ Abbâre, Dimaşk: Menşûratü Vizâreti's-sekâfe, 1972-73.
- İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, nşr. Abdülkâdir el-Arnaût – Mahmûd el-Arnaût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1991.
- İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ'*, nşr. Nüreddin Şerîbe, Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1986.
- İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer: Târîhu İbni'l-Verdî*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1999.
- İbrâhim Fahreddin Şevkî el-Cerrâhî, *Envâr-ı Hazret-i Pîr Nüreddin Cerrâhî ve Tabakât-ı Cerrâhiyye*, Cüneyt Ozak'ın hususi kütüphanesindeki fotokopi nüsha.
- İstanbulî, Yahyâ Âgâh b. Sâlih, *Mecmûatü'z-zarâif sandukatü'l-Maârif: Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm*, haz. M. Serhan Tayşi – Ülker Aytakin, İstanbul: Ocak Yayınları, 2002.

- İzzeddin Efendi, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa Tekkesi, nr. 398.
- Kâdirî Tarikat Şeceresi*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1204/2.
- Karamânî, Ali b. Muhammed, *el-Hakku'z-zâhir fî şerhi hâli's-Şeyh Abdilkâdir*, [baskı yeri ve tarihi yok].
- Kefevî, *Ketâibu a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mân el-muh-târ*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 630.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., nr. 1307.
- Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyli aleyhâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru sâdır, 1973-74.
- Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, I-II, Beyrut: Dâru sâdır, ts.
- Mehmed Abdülbâkî el-Mevlevî, *Dârü's-Saltanatî'l-Aliyye'de Zâviye-nişîn Olan Meşâyih-i Zevî'l-İhtirâm Dâirlerinin Defteri ve Hayrâtı Beyân Şüd* (Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul* içinde), İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, s. 223-232.
- Mehmed Rifat Efendi, *Âdâb-ı Tarikat-ı Kâdirî*, Süleymaniye Ktp., Kemal Edip Kürkcüoğlu, nr. 53.
-, *Esmâü's-sülûki'l-Kâdirî Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3263.
-, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye fî beyâni tarihî'l-Kâdiriyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1127.
-, *Risâle-i Sülûk-i Kâdiriyye-i Eşrefiyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3263.
-, *Risâle-i Tâciyyetü'l-Kâdiriyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3263.
-, *Risâletü's-sülûki'l-Kâdirî*, Sadberk Hanım Müzesi Ktp., Hüseyin Kocabaş Yazmaları Koleksiyonu, nr. 44.
-, *Tuhfetü'd-devhateyn fî beyâni ittihâdi't-tarîkayn*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3263.
- Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları (Yâdigâr-ı Şemsi)*, haz. Mustafa Kara – Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.
- Melekpaşazâde Kadri Bey, *Hankâhnâme* (Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul* içinde), İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, s. 233-240.
- Menâkıb-ı Tâcü'l-ârifîn*, Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. 30

- Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdi aşer*, Beyrut: Dâru sâdır, ts.
- Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi terâcimi's-sâdâti's-süfiyye: Tabakâtü'l-Münâvî el-kübrâ*, nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, ts.
- Münzirî, *et-Tekmile li-vefeyâti'n-nekale*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1401/1981.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Traktat über die Derwischmützen: Risâle-i Tâciyye*, nşr. H. Anetshofer – Hakan T. Karateke, Leiden: E. J. Brill, 2001.
- Müştak Baba, *Divan*, haz. Mehmet Kemal Gündoğdu, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Nablûsî, *el-Hakîka ve'l-mecâz fi'r-rihle ilâ Bilâdi's-Şâm ve Mısır ve'l-Hicâz*, nşr. Riyâz Abdülhamîd Murâd, Dimaşk: Dârü'l-ma'rife, 1419/1998.
- Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik: Şekâik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Revnakoğlu Arşivi [Cemaleddin Server Revnakoğlu], *Hatûniye Tekkesi Notları*, A/76.
-, *Hekimoğlu Tekkeleri Notları*, A/63.
-, *Kâdirihâne Tarihçesi Notları*, A/183.
-, *Kâdirilik Notları*, A/176.
-, *Kâdiriyye Notları*, A/101.
-, *Kaygısız Baba Tekkesi Notları*, A/85.
-, *Remlî Baba Dergâhı Notları*, A/185.
-, *Tâclar*, B/13.
- Sabri, A., *Menâkub-ı Eşrefzâde*, Bursa 1318.
- Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Beyrut: Dârü'l-mektebeti'l-hayât, ts.
- Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdiriler Âsitânesi'nin Manzûm Târihçesi*, haz. Mustafa Kaçalın, İstanbul: Âsitâne Yayınları, 1992.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, Haydarâbâd: Dârü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1951.
- Şa'rânî, *Levâkihü'l-envâr fi tabakâti'l-ahyâr: et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 1993.
- Şattanûfî, *Behcetü'l-esrâr ve ma'dinü'l-envâr fi menâkibi's-sâdeti'l-âhyâr mine'l-meşâyihî'l-eberrâr*, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, 1421/2001.

- Şeblencî, *Nûrû'l-ebşâr fî menâkibi Âli beyti'n-nebiyyi'l-muhtâr*, Beyrut: ed-Dârü'l-âlemiyye li't-tıbâa, 1985.
- Şecere-i Kâdiriyye (Kâdiriyye-i Çiştîyye-i Behiştîyye ve Sühreverdiyye), İstanbul: Âşir Efendi Matbaası, 1284.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-fuzalâ: Şekâik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Şihâbî, Muhammed Sâdık el-Kâdirî, *Tefrihu'l-hâtir fî menâkibi tâci'l-evliyâ' ve burhâni'l-asfiyâ eş-Şeyh Abdülkâdir el-Geylânî*, trc. Abdülkâdir b. Muhyiddin el-Erdebilî el-Kâdirî, Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1369/1949.
-, *Tenşitü'l-hâtir nebze min menâkibi'l-gavs Abdilkâdir*, trc. Mehmed Ziyâeddin Türkzâde, İstanbul 1312.
- Taberî, Abdülkâdir b. Muhammed, *Keşfü'n-nikâb an ensâbi'l-erbaati'l-aktâb*, Kahire: el-Matbaatü'l-hayriyye, 1309.
- Tabibzâde Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Sâfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 1098.
- Tâzifî, Muhammed b. Yahyâ, *Kalâidü'l-cevâhir fî menâkibi's-şeyh Abdilkâdir el-Cilânî*, Kahire: Matbaa-i Meymene, 1317.
- Tennûrîzâde Mustafa b. Sun'ullah, *Hediyetü'l-fukarâ*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4640.
- Usûlü't-tarîkati'l-Kâdiriyyeti'l-aliyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2793.
- Veliyyüddin Efendi, Bursalı Mehmed, *Menâkib-ı Eşrefzâde: Hayatı, Menkıbeleri, Şiirleri*, haz. Abdullah Uçman – Önder Akıncı, İstanbul: Bedir Yayınları, 1976.
- Vicdânî, M. Sâdık, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyyeden Kâdiriyye Silsilenâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338-40.
- Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, Beyrut: Müessesetü'l-âlemi li'l-matbûât, 1970.
-, *Neşrü'l-mehâsini'l-gâliyye fî fazli'l-meşâyihî's-süfiyye*, nşr. Abdün-nâsir Sa'dî Ahmed Abdullah, Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 2004.
- Yeşilzâde Mehmed Sâlih, *Rehber-i Tekâyâ* (Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul içinde*), İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, s. 242-260.
- Zâkir Şükrü Efendi (Tabibzâde), *Die Istanbuler Derwisch-Konvente und Ihre Scheiche: Mecmûa-i Tekâyâ*, haz. M. Serhan Tayşi – Klaus Kreiser, Freiburg: Klaus Schwarz Verlag, 1980.

- Zebîdî, Ebû'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Abdüllatif, *Tabakâtü'l-havâs ehlü's-sıdk ve'l-ihlâs*, Beyrut: Dârü'l-Yemeniyye, 1406/ 1986.
- Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela'*, nşr. Şuayb el-Arnaût – Muhammed Nuaym Araksûsî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985.

Araştırma Eserleri

- Abu Manneh, Butrus, “The Wâlî Nejb Pahsa and the Qâdirî Order in Iraq”, *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 115-122.
- Âsitâne-i Aliyye ve Bilâd-ı Selâse'de Kâin Elân Mevcûd ve Muhterik Olmuş Tekkelerin İsim ve Şöhretleri ve Mukâbele-i Şerîfe Günleri Beyân Olunur (Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul içinde*), İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, s. 209-221.
- Aynî, Mehmed Ali, *Abdülkâdir el-Cilânî, şeyhun kebir min sulehâi'l-İslâm*, trc. Muhammed Haccî – Muhammed el-Ahdar, Dârül-beyzâ: Dârü's-sekâfe, 1993.
- Azamat, Nihat, “Kâdiriyye”, *DİA*, XXIV, 131-136.
-, “Osman Şems Efendi”, *DİA*, XXXIII, 474.
- Azzâvî, Abbas, *Târîhu'l-İrâk beyne ihtilâleyn: 941-1335/1534-1917*, Bağdat: Şirketü't-ticâre ve't-tibâa, 1949.
- Bruinessen, Martin van, “The Qâdiriyya and the Lineages of Qâdirî Shaykhs among the Kurds”, *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 131-149.
-, “The Sadate Nehri or Gilânizâde of Central Kurdistan”, *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 79-91.
- Buehler, Arthur; “The Indo-Pakistani Qâdiriyya an Overview”, *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 339-357.
- Cehajić, Džemal, *Derviski Rodovi u Jugoslovenskim Zemljama sa Posebnim Osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo: Orijentalni Institut u Sarajevu, 1986.
- Çakır, Adalet, *Mehmed Rifat Efendi'nin Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye Adli Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik* (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
-, *Mehmed Rifat Efendi'nin Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye'sinde Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîlik*, I-II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012.
- “Çakmak Dede Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, VIII, 102-103.

- Çetin, Atilla, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesîka", *Vakıflar Dergisi*, XIII (1981), s. 583-590.
- Chabbi, Jacqueline, "Abdülkâdir el-Cilânî beyne'l-hakîkatî't-târihiyye ve'l-üstûrati'l-edebîyye", trc. Hasan Sehlûl, *et-Tûrâsü'l-Arabî*, XVIII/70 (1418/1998), s. 112-127.
- Demeerseman, André, *Nouveau regard sur la voie spirituelle d'Abd al-Qâdir al-Jilânî et sa tradition*, Paris: J. Vrin, 1988.
- Dernîka, Muhammed, *eş-Şeyh Abdülkâdir el-Cilânî ve a'lâmü'l-Kâdiriyye*, Trablus: Dârü'l-maârif, 1992.
- Derûbî, İbrâhim, *el-Bâzü'l-eşheb*, trc. Melih Yuluğ, İstanbul: Uluçınar Yayınları, 1976.
- Ebû Bekir el-Kâdirî, *eş-Şeyh Abdülkâdir el-Geylânî ve devrühü fi'd-da'veti'l-İslâmiyye fî enhâi'l-âlemeyn el-Asyavî ve'l-İfrikî*, Dârül-beyzâ: Matbaatü'n-necâhi'l-cedîde, 1999.
- Erhan, M. Safiyyüddin, "Bursa Eşrefilerinde Köfteli Çorba Ananesi", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2005, s. 299-304.
- "Esedîyye", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1968, XV, 398.
- Geylânî, Abdürrezzâk, *eş-Şeyh Abdülkâdir Geylânî: el-İmâm, ez-zâhid, el-kudve*, Dımaşk: Dârü'l-kalem, 1994.
- Geylânî, Ebü'l-Berekât Muhammed Necîb, *Şeceretü'z-zâviyeti'l-Geylânîyye el-Kâdiriyye*, Hama: Matbaatü Hama, 1332.
- Gündoğan, Mehmet, *Afyon Âlimleri Evliyaları*, Konya: Arı Ofset Matbaası, 1994.
- Güneş, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî: Hayatı, Eserleri ve Divânından Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Gürer, Dilâver; *Abdükâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.
-, "Abdülkâdir Geylânî'nin Fazla Tanınmayan Bir Eseri: Cilâü'l-hâtır fi'l-bâtın ve'z-zâhir", *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 21-51.
-, "el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî", *Tasavvuf*, III/8 (2002), s. 161-172.
- Hiskett, Mervyn, "Batı Afrika'da Kadiriyye Tarikati Mensuplarının Islahat Hareketleri", trc. Kadir Özköse, *Marife*, IV/1 (2004), s. 191-206.

- Işın, Ekrem, “Kâdirlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, IV, 372-377.
-, “Mehmed Şemseddin Efendi Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, V, 367.
-, “Saçlı Emir Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, VI, 383-384.
-, “Tarikatlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, VII, 213-217.
- İnançer, Ömer Tuğrul, “Kâdirlik/Kâdirlikte Zikir Usulü ve Musiki”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, IV, 377-378.
- İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukûatı Defteri (Ahmed Nezihi Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul içinde*), İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, s. 261-388.
- İşli, Emin Nedret, “Kâdiri Âsitânesi Postnişni İsmail Gavsî Efendi’ye Dair”, *İstanbul Armağanı: Gündelik Hayatın Renkleri*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 245-52.
-, - Esin Demirel İşli, “Ev Görünümlü Tekkelerden Körükçü Tekkesi”, *Arkitekt*, sy. 427/7 (1995), s. 55-59.
- Kalfazade, Selda, “Eşrefoğlu Rûmî Camii”, *DİA*, XI, 483-484.
- Kara, Mustafa, “Abdülkâdir Necib Efendi ve Mevlid’i”, *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Bursa Kitaplığı Yayınları, 2005, s. 269-297.
-, “Bağdat’tan Bursa’ya Bir Yol: Eşrefiyye”, *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 397-429.
-, *Dervişin Hayatı Sufinin Kelamı/Hal Tercümeleleri, Tarikatlar, İstihlalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005
-, “Eşrefiyye”, *DİA*, XI, 477-479.
-, “Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin”, *DİA*, XI, 485-486.
-, “Gül Risâlesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/5 (1993), s. 11-23.
-, “XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8 (1999), s. 29-58.
-, *Osmanlı’nın Kandili Eşrefoğlu Rûmî*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2006.

- Khenchelaoui, Zaïm – Th. Zarcone, “La Famille Jîlânî de Hamâ-Syrie (Bayt al-Jîlânî)”, *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 53-77.
- Kılıç, M. Erol, “Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin Tomâr-ı Tekâyâ'sı”, *İstanbul Armağanı: Gündelik Hayatın Renkleri*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997, III, 259-274.
- Kufralı, Kasım, “Eşrefîye”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1964, IV, 396-397.
- Kürkcüoğlu, Kemal Edip, *Osman Şems Efendi'nin Dîvânı'ndan Seçmeler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1996.
- Lawrence, B., “Abd al-Qâder Jîlânî”, *Encyclopaedia Iranica*, London: Routledge and Kegan Paul, 1985, I, 132-133.
- Malikyar, Helena – Amin Tarzi, “The Jîlânî Family in Afghanistan”, *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 93-102.
- Margoliouth, D. S., “Abd al-Kâdir al-Cîlî”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1993, I, 80-82.
-, “Kâdiriye”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1993, VI, 50-54.
- Mehmed Hâlid, “Eşrefoğlu”, *Dergâh Mecmûası*, sy. 1 (1337), s. 9-10.
- Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul: Âlem Matbaası, 1314.
- Meier, Fritz, “The Sumâdiyya: A Branch Order of the Qâdiriyya in Damascus”, *Essays on Islamic Piety and Mysticism*, trc. John O'kane, Leiden: E. J. Brill, 1999.
- Mısıroğlu, Kadir, *Sarıklı Mücâhidler*, İstanbul: Sebil Yayınları, 2007.
- Mirmiroğlu, V., “Tophane Kaadirî Asitanesi Tarihi”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, LX (1947), s. 3-4.
- Muhammed Kürd Ali, *Hutatü'ş-Şâm*, Dımaşk: Mektebetü'n-Nûrî, 1403/1983.
- Nizami, Ahmad Halid, “The Qâdiriyyah Order”, *Islamic Spirituality Manifestations*, ed. Seyyid Hüseyin Nasr, New York: SCM Press, 1991, s. 6-25.
- Nuri Ebusuud, “Kaadirî Asitânesinin Son Üç Asırlık Tarihi”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, LX (1947), s. 5-6.
- Okudan, Rifat, “Aydınoğlu Tekkesi Son Postnişini Hafız Bekir Necmeddin Sıdkî”, *Tasavvuf*, VIII/19 (2007), s. 241-255.
- Ortaylı, İlber, “Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamu Oyunun Oluşumuna Bir Örnek; Menâkib-i Mahmut Paşa-i

- Veli", *Tahsin Bekir Balta'ya armağan*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1974, s. 459-481.
- Öngören, Reşat "Rûmiyye", *DİA*, XXXV, 240-242.
- Özcan, Nuri, "Abdürrahîm Tırsı", *DİA*, I, 293.
-, "İzzeddin Efendi, Eşrefzâde", *DİA*, XXIII, 554-555.
- Özçelik, A. Selçuk, "Başgil, Ali Fuat", *DİA*, V, 128-130.
- Özgül, Ömer, *İbn Akile'nin İkdu'l-Cevâhir fî Selâsili'l-Ekâbir Adlı Eseri (Edisyon Kritik-Tahlil)* (yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005.
- Öztoprak, Abdülhay, *Hak ve Hakikat Yolcularını İrşâd*, İstanbul: Ünsal Yayınları, 1980.
- Öztürk, Hakkı, "Erdek Baba Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1968, IX, 5142.
- Pekolcay, A. Neclâ – Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", *DİA*, XI, 480-482.
- Popovic, Alexandre, "La Qâdiriyya /Kadiriyye dans les Balkans une vue d'ensemble", *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 167-212.
- Revnaoğlu, Cemalettin Server, "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış V: Kaadirilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", *Târih Dünyası*, I/6 (1953), s. 254-256.
-, "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış VI: Kaadirilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", *Târih Dünyası*, I/7 (1953), s. 300-301.
-, "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış VII: Rûmilik ve İsmâilî Rûmî", *Târih Dünyası*, I/8 (1953), s. 348-350.
-, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, haz. M. Doğan Bayın – İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Kırkanbar Kitaplığı, 2003.
- Scarabel, Angelo, "Remarques sur le Fath al-Basâ'ir de 'Abdülkâdir Geylânî al-Qâdir al-Jîlânî", *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 1-19.
- Seyyid Muhammed Efendi, *Arşiv Belgeleri Işığında Anadolu'da Kadiri-lik ve Kadiri Tarikatının Muhammediye Kolu*, İstanbul: Ustaoglu Kitabevi, 2002.
- Tanman, Baha, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri* (doktora tezi), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

-, "Abdal Yakub Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, I, 10-11.
-, "Bursa Tekkesi Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, II, 340-341.
-, "Kadirhâne Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, IV, 370-372.
-, "Körükçü Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, V, 95-96.
-, "Oğlanlar Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-95, VI, 123-124.
-, "Resmî Tekkesi", *DİA*, XXXIV, 584-585.
- Uçman, Abdullah, "Eşrefiyye Dergâhlarında Yapılan Âyinler", *Tarih ve Toplum*, XXXVI/213 (2001), s. 45-49.
- Uluçam, Abdüsselâm, "Abdülkâdir-i Geylânî Külliyesi", *DİA*, IV, 239-240.
-, "Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylânî Külliyesi", *Vakıflar Degisi*, XX (1988), s. 63-84.
- Uludağ, Süleyman, "Abdal Mehmed", *DİA*, I, 63.
-, "Abdülkâdir-i Geylânî", *DİA*, I, 234-239.
- Ulebî, Ekrem Hasan, *Hitatu Dimaşk: Dirâse târihiyye şâmîle alâ medâ elf âm min sene 400 hattâ sene 1400*, Dimaşk: Dârü't-tibâa, 1410/1989.
- Üveysî, Abdurrahman b. Şeyh, *Nuhbe min a'lâmi Halebi's-şehbâ min enbiyâ' ve ulemâ' ve evliyâ'*, Halep: Dârü't-türâs, 2003.
- Zarcone, Thierry, "La Qâdiriyya en Asie Centrale et au Turkestan Oriental", *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 295-307.
-, "Notes sur deux familles Jilânî d'Ahmedabad (Gujarat, Inde)", *Journal of the History of Sufism*, sy. 1-2 (2000), s. 103-114.
-, "Un document inédit sur les tekkes Kâdirî de l'Empire ottoman et du musulmane au XIX. siècle", *Mélanges offerts à Louis Bazin*, ed. J.-L. Bacque-Grammont, Paris: L'Harmattan, 1992, s. 275-283.
- Zeydân, Yûsuf, *et-Tarîku's-sûfî ve fûrûu'l-Kâdiriyye bi-Mısr*, Beyrut: Dârü'l-cıl, 1411/1991.
- Zu'bî, Abdülmecîd b. Tâhâ ed-Düheybî, *İthâfû'l-ekâbir fî sîreti ve menâkibi'l-İmâm Muhyiddîn Abdülkâdir el-Cilânî el-Hasenî el-Hüseyynî ve ba'zı meşâhîri zürriyyetihî üli'l-fazl ve'l-meâsir*, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1428/2007.